

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta
Katedra českého jazyka

JAZYK RUMUNSKÝCH ČECHŮ REEMIGRANTŮ – SOUČASNÝ STAV

THE LANGUAGE OF ROMANIAN-CZECH REEMIGRANTS – THE CURRENT STATE

VEDOUcí BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

PhDr. Ladislav Janovec Ph.D.

AUTORKA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Markéta Tůmová

BYDLIŠTĚ

Kryštofova 4/927

46001, Liberec 1

OBOR STUDIA

Český jazyk – výtvarná výchova

TYP STUDIA

Prezenční

ROK DOKONČENÍ

2011

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury. Prohlašuji, že odevzdaná elektronická verze BP je identická s její tištěnou podobou.

16. 6. 2011 v Liberci

Děkuji PhDr. Ladislavu Janovcovi Ph.D. za vedení bakalářské práce, doporučení studijní literatury a ochotu při řešení odborných problémů. Dále děkuji respondentům i ostatním kontaktovaným reemigrantům a zájemcům o banátskou menšinu za poskytnutí informací a za čas, který mi věnovali.

OBSAH

1	Úvod: předmět a cíl zkoumání	6
2	Metodologie	8
2.1	Banát a jeho osidlování Čechy (stručné nastínění výchozí situace).....	8
2.2	Úbytek obyvatelstva a reemigrace.....	9
2.3	Vnímání reemigrace samotnými obyvateli Banátu	10
2.4	Adaptace/asimilace: pokus o základní vymezení pojmů.....	10
2.5	Problémy reemigrantů	12
2.6	Identita	12
2.7	Role jazyka a kultury v procesu asimilace dle odborné literatury.....	13
2.8	Role komunikační úspěšnosti	14
2.9	Jazyk v Banátu.....	15
2.9.1	Východiska pro vznik banátské češtiny	15
2.9.2	Konzervace českého jazyka.....	16
2.9.3	Dialektologické výzkumy.....	17
2.9.4	Banatismy	17
2.9.5	Nástin současného stavu banátské češtiny.....	18
3	Analýza materiálu	25
3.1	Rozhovor č. 1.....	26
3.1.1	Charakteristika respondenta	26
3.1.2	Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací – tj. v době trvalého pobytu v Banátu	26
3.1.3	Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR.....	28
3.1.4	Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly	29
3.1.5	Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)	31
3.1.6	Popis atypických jevů zaznamenaných v projevu P. K.	33
3.2	Rozhovor č. 2:	35
3.2.1	Charakteristika respondenta:	35

3.2.2	Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací – tj. v době trvalého pobytu v Banátu..	35
3.2.3	Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR.....	36
3.2.4	Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly	37
3.2.5	Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)	38
3.2.6	Popis atypických jevů zaznamenaných v projevu A. Š.....	39
3.3	Rozhovor č. 3.....	40
3.3.1	Charakteristika respondenta	40
3.3.2	Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací – tj. v době trvalého pobytu v Banátu..	40
3.3.3	Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR.....	41
3.3.4	Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly	42
3.3.5	Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)	43
3.3.6	Popis atypických jevů zaznamenaných v projevu V. S.	44
4	Závěr.....	46
5	BIBLIOGRAFIE	50
	Abstrakt.....	52
	Klíčová slova.....	55
	Příloha I: Vzor pro vedení rozhovoru.....	56

1 ÚVOD: PŘEDMĚT A CÍL ZKOUMÁNÍ

Práce je inspirována našimi návštěvami rumunského Banátu. Původní ideou bylo zkoumat podobu místního českého jazyka, jenž nese prvky archaizace a zachovává mnohé jevy v dnešní češtině již vymizelé nebo aktualizované.

Po shromáždění základní bibliografie vyšlo najevo, že studie s touto problematikou byly v posledních letech zpracovány a publikovány. Jejich závěry napovídají, že mnohé specifické jevy banátské češtiny budou mít spíše tendenci sjednocovat se se současným českým jazykem. To je dáno i většími možnostmi konfrontace banátské a spisovné češtiny po otevření hranic (po pádu komunistického režimu) a následným „objevením“ banátské oblasti turisty či zvýšeným zájmem České republiky o pomoc krajanům. Důsledkem je eliminace důvodů pro setrvávání banátských Čechů v oblasti, důvěra v pohostinnost původní vlasti a reemigrace.

Po zhodnocení těchto skutečností a také na základě diskuze s několika zájemci o danou problematiku jsme se rozhodli nasměrovat téma k nyní aktuálnější problematice – zkoumat specifika banátského jazyka prostřednictvím reemigrantů, kteří se z Banátu vrátili do České republiky.

Práce je rozdělena na dva hlavní oddíly. Obsahem metodologické části je objasnění některých základních pojmů a termínů, načrtnutí historických a kulturních souvislostí týkajících se příchodu českých kolonistů do Banátu a pobytu zde a především shrnutí předchozích výzkumů stavu českého jazyka v Banátu.

S tímto shrnutím se dále pracuje v části druhé, analytické. Materiály k analýze jsme získali z rozhovorů s reemigranty z Banátu. Respondenti byli vybráni dle následujících podmínek: jejich rodiče se narodili a žili v některé z českých vesnic na území rumunského Banátu, oni sami se v Banátu narodili, prožili tam určitou část života a reemigrovali do České republiky, kde se trvale usadili. Při rozhovoru jsme se zaměřili na následující témata¹: rozdílnosti mezi banátskou variantou jazyka a současnou podobou češtiny na území České republiky, proces adaptace a asimilace a případné jazykové problémy, se kterými se respondenti po reemigraci setkávali. Předpokládáme, že v průběhu procesu vyrovnávání

¹ Podrobněji viz Příloha 1: Vzor pro vedení rozhovoru.

se s novou společností po reemigraci spolu jazyková a kulturně společenská oblast úzce souvisí.

Rozhovory byly následně zpracovány a vybrané odpovědi zaznamenány a zhodnoceny. Cílem analytické části práce je charakterizovat, v jaké míře se jazykové odlišnosti rumunské češtiny promítají do konkrétních komunikačních situací při styku s uživatelem českého jazyka narozeným a žijícím na území České republiky a nakolik je respondent schopen si tyto odlišnosti a jejich vliv uvědomit a připustit. Závěrečné shrnutí naznačuje, jak zjištěné rozdíly a jejich recepce ovlivňují proces integrace reemigrantů.

Z rozhovorů byly pořízeny nahrávky, které umožnily dodatečně zaznamenat případná specifika v mluvě reemigrantů. Ta byla porovnána se závěry výzkumů banátské češtiny. Tak bylo možné určit, zda v mluvě respondentů přetrvávají některé znaky banátské češtiny, nakolik jsou výrazné a v jakých oblastech se vyskytují nejvíce.

Tento postup umožňuje obě zmíněné části (záznam rozhovoru a shrnutí specifických jazykových jevů) konfrontovat a určit, zda je respondent schopen stav svého jazyka vnímat a posuzovat, či zda se naopak uvedené odpovědi a skutečný projev zásadně liší a respondent není schopen si rozdíl připustit.

2 METODOLOGIE

2.1 Banát a jeho osidlování Čechy (stručné nastínění výchozí situace)

Banát je oblast na pomezí Rumunska, Srbska a Maďarska. Rumunský Banát se nachází v jižní části země. Od Srbska jej odděluje řeka Dunaj, ze západu rámuje řeka Tisa, ze severu Maruše a z východu vrcholky Karpat.

Oblast je vzdálena přes 900 kilometrů od Prahy, což dnes představuje 14 až 17 hodin cesty autem; v době, kdy probíhala migrace Čechů do Banátu, se jednalo téměř o dva měsíce cesty. V současné době se k české národnosti hlásí téměř 4000 obyvatel Rumunska², přičemž asi polovina z nich (probíhající reemigrací se jejich počet stále snižuje) pobývá v šesti vesnicích v oblasti Banátu, jež si dosud zachovaly český ráz: Svatá Helena (Sfinta Elena), Gerník (Gîrnic), Rovensko (Ravensca), Šumice (Șumița), Bígr (Biger; Bigăr) a Eibentál (Jeventál, Jementál).

První vlna osidlování banátského území českými obyvateli je datována do 20. až 30. let 19. století. Milena Secká³ uvádí k roku 1830 počet 3880 Čechů a „českých“ Němců usídlených v osadách Banátu.

Je třeba si uvědomit, že se nejednalo o emigraci ve smyslu, jak ji chápeme dnes, nýbrž o migraci – stěhování v rámci Rakouské monarchie. Důvodů, které Čechy přiměly hledat domov v oblasti přibližně tisíc kilometrů vzdálené od jejich rodného kraje, bylo mnoho. Roli zde hrály jak sociální aspekty – především pak relativní přelidněnost, povinná čtrnáctiletá vojenská služba a nevyhovující podmínky poddaných (zvýšení daní, odvádění naturálních dávek), tak zásadně se proměňující hospodářské a společenské poměry v českých zemích (tereziánské a josefínské reformy, rozvoj kapitalismu) i mezinárodní situace konce 18. století ovlivňující život v českých zemích (především pak Francouzská revoluce a protihabsburská povstání). Neúrodná léta 1781–1784; 1805–1806; 1815–1817 navíc přinesla hlad a zadlužení, státní bankrot roku 1811 tíživou situaci jen prohloubil. Z těchto důvodů byli agenti, kteří sháněli pracovní síly do oblasti Banátu, přijati kladně.

² Celkem 3941 obyvatel v Rumunsku se při sčítání lidu v r. 2002 přihlásilo k české národnosti.

LITECKÁ, Štěpánka. Analýza dílčího výzkumu: Charakteristika vzájemného porozumění české, slovenské a polské menšiny v rumunském a srbském Banátu. In *Zborník materiálů z XV. kolokvia mladých jazykovedcov*. Bratislava : Ofprint, 2008. str. 340.

³ SECKÁ, Milena. *Češi v cizině 8*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, 1995. str. 95.

Banát byl opuštěné území, dříve zabrané Turky a získané zpět jako součást Rakouské monarchie. Oblast spadala do tzv. Vojenské hranice. Z důvodu hrozících nájezdů Turků vznikl požadavek osídlit Banát spolehlivými kolonisty.

Co konkrétně bylo slibováno potenciálním kolonistům a jakým způsobem byli lákáni do Rumunska, však není z pramenů jednoznačné.

Vzhledem k situaci na českém území nabídky poskytovaly naději na svobodnější život a lepší materiální zaopatření.

2.2 Úbytek obyvatelstva a reemigrace

Turistický průvodce z roku 2005⁴ uvádí asi čtvrtinový počet obyvatel oproti stavu ve 40. letech 20. století, přičemž ve skladbě obyvatelstva převládají starší ročníky. Situace v jednotlivých vesnicích se ovšem liší, nejlépe je na tom Svatá Helena, která se stala centrem banátského turismu.

Reemigrací rozumíme návrat emigrantů do vlasti,⁵ přičemž pojem emigrace nese význam přesídlení, odchod jedince nebo skupiny z jedné země do jiné, nazíráno z hlediska opuštěné země.⁶

Reemigrace banátských Čechů (ale i krajanů usídlených v jiných koutech světa) začala být aktuální především po druhé světové válce, kdy bylo žádoucí osídlit pohraniční oblasti. Tato potřeba podpořená poptávkou po pracovní síle lidu spustila proces reemigrace, který se vyznačuje několika silnějšími vlnami a pokračuje podnes.

Samotné umožnění reemigrace bylo jazykově podmíněno. Úroveň znalosti jazyka žadatele sloužila vzhledem k mnohdy chybějícím dokladům k ověřování národnosti.

⁴ SVOBODA, Jaroslav – Dokoupil, Ivo a kol. *Banát. Turistický a vlastivědný průvodce českými vesnicemi v rumunském Banátě*. Brno: Kudrna, 2005. str. 152.

⁵ KLIMEŠ, Lumír. *Slovník cizích slov*. Praha : SPN, 2002, str. 645.

⁶ Encyklopedický institut ČSAV. *Malý encyklopedický slovník a – Ž*. Praha : Academia, 197. str. 286.

2.3 Vnímání reemigrace samotnými obyvateli Banátu

Pro obyvatele, kteří v Banátu zůstávají, znamená reemigrace některých známých či příbuzných možnost materiálního přilepšení i více příležitostí pro návštěvy České republiky. Postoj k reemigraci je tedy z většiny kladný; výjimkou je především část starší generace, která se k reemigraci nestaví vždy kladně. Jsou známy i případy, kdy *rodiče přijeli, aby děti přemluvili a psychickým nátlakem je donutili k návratu do Rumunska*⁷, v jiných případech naopak děti přesvědčili rodiče k příchodu za nimi do Čech.

M. Secká zmiňuje odmítavé postoje některých konkrétních jedinců a jejich důvody: gernický pan děkan Mašek chápe reemigraci jako narušení a oslabení komunity, které povede k zániku menšiny; hrozbu neplnohodnotného postavení na okraji společnosti po reemigraci zdůrazňuje předseda Demokratického svazu Čechů a Slováků.⁸

2.4 Adaptace/asimilace: pokus o základní vymezení pojmů

Proces reemigrace je spjat s pojmy adaptace a asimilace. Zajímavé je dělení Gordona⁹, který považuje *adaptaci* za jeden ze tří typů asimilace, který předpokládá přizpůsobení přistěhovalců dominantní společnosti a kultuře ve smyslu absolutní kulturní a strukturální asimilace. Dalším typem asimilace je dle Gordona *typ tavicího kotle*, jehož výsledkem je kulturní a strukturální asimilace sociální a kulturní splynutí původních obyvatel a přistěhovaleckých skupin. Situaci, která nyní převládá v dosud českých vesnicích v Banátu, by Gordon nazval *typ kulturního pluralismu*, kdy nedojde k absorpci skupiny dominantní kulturou, a je zachována její odlišnost.

Odlišné pojetí najdeme ve Velkém sociologickém slovníku. Termín adaptace definuje Velký sociologický slovník jako proces a výsledek procesu změn v chování, ve struktuře spol. skupiny, v sociální organizaci nebo v kultuře, přispívající k přežití, fungování nebo udržování rovnováhy se sociálním a přírodním prostředím.¹⁰ To by obecně odpovídalo Gordonovu chápání pojmu asimilace.

⁷ JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 172.

⁸ SECKÁ, Milena. *Současná reemigrace Čechů z Rumunska*. In *Češi v cizině/6*. Praha: ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 39 – 42.

⁹ ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009. str. 42.

¹⁰ WINKLER, Jirí – PETRUSEK, Miroslav. *Velký sociologický slovník*. Praha: Academia, 1997. str. 40.

Asimilace vedle toho vyjadřuje dle Slovníku plnou akceptaci minoritní skupiny skupinou majoritní, na druhé straně plnou akceptaci kultury majoritní skupiny skupinou minoritní.¹¹ Tedy dle Gordona podtyp asimilace: adaptace.

Ani v česky psaných odborných studiích není terminologie ustálená. Například Jaroslav Vaculík, zabývající se především problematikou volyňských Čechů, užívá při popisu situace reemigrantů pojem asimilace. Oponentem mu je Jana Nosková v práci *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*.¹² Zda je více na místě užívat pojem asimilace, nebo adaptace není tedy jednoznačné. Nejednotnost hlasu odborníků odkazuje k nejednotnosti výkladu pojmů, nebo spíše k problematice jejich uplatnění v praxi.

Vztáhneme-li terminologii k našemu tématu, včlenění se do problematiky prvek vůle. Mluvíme-li o procesu změn při příchodu Čechů na území Rumunska, shledáme proces adaptace vědomě omezeným až na samou hranici *přispívající k přežití, fungování* (nutnost přizpůsobit se bezprostředním přírodním, kulturním, sociálním podmínkám). Po návratu do Česka nastává situace opačná: snaha co nejvíce splynout s majoritní skupinou. Životní situace reemigrantů z Banátu má nyní pojmu asimilace velmi blízko, pokud jej přímo nenaplnuje.

Roku 1946 byl uveřejněn článek A. V. Červína, pojednávající o problematice asimilace volyňských Čechů. Následující citace, ač datována o půl století dříve a vztahující se na reemigranty z jiného regionu, i dnes objasňuje neukotvenost reemigrantů navrátilivších se do své původní vlasti.

*„...svérázný, odlišný způsob života v cizí zemi, určité životní zkušenosti, vytvořené právě životem v cizině, a konečně v neposlední míře i společné zájmy, které vznikly návratem našich krajanů do vlasti, to vše činí z navrátilivších se národních větví určité samostatné, svérázné celky, které prostě cítí potřebu žít a myslet po svém.“*¹³

Tento popis popírá úplné naplnění asimilace.

Zde se projevuje i otázka míry osídlenosti dané lokality: kompaktní osídlení reemigranty usnadňovalo příchodům do značné míry nové začátky, na stranu druhou

¹¹ WINKLER, Jiří – PETRUSEK, Miroslav. *Velký sociologický slovník*. Praha: Academia, 1997. str. 108.

¹² NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno: Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, 2007. str. 44.

¹³ Tamtéž, str. 137.

se v tomto případě projevovala tendence k uzavírání skupiny před okolním světem. Byly zde podmínky pro uchování donesených zvyků, které se paradoxně po návratu do vlasti změnilly z proklamace češství na projev regrese a narážely na nepochopení okolím.¹⁴

2.5 Problémy reemigrantů

Některé problémy přímo spjaté se změnou prostředí nastiňuje S. Brouček.¹⁵ Vedle materiálních otázek zmiňuje i potřeby jazykové, kulturní a sociální, neopomíjí ani otázku vztahu majoritního obyvatelstva k přesídlencům. Tóru Anami včleňuje tyto problémy do dvou nutných forem adaptace: do adaptace sociální (tedy *stavu, kdy jedinec přivykne k sociálnímu prostředí a naváže s ním harmonický kontakt*) a psychické (*jedinec se vědomě ztotožňuje se skupinou*)¹⁶. Nastane-li problém v některé oblasti, nemůžeme hovořit o asimilaci.

Důvody problémů nachází I. Heroldová¹⁷ především v nezajištěnosti reemigrantů (tj. nedostatečná péče především o jejich finanční a materiální zajištění) a v nedostatečné informovanosti veřejnosti o reemigrantech.

Výsledkem byla častá deziluze a rozčarování reemigrantů, které pramenily z rozporu mezi sliby a představami a skutečným stavem (...vlast, po které neustále toužili a kterou si ve svých myšlenkách idealizovali, je nejen příliš nevítrná, ale navíc zde byli nazýváni hanlivými apelativy, které označovaly zem, odkud přišli, tzn. „Rumuni“).¹⁸

2.6 Identita

Otázkou identity se zabývá Pavlína Patrasová ve své bakalářské práci *Identita českých krajanů v Gerniku*.¹⁹ Na záznamu odpovědí některých místních obyvatel poukazuje na tzv. krizi identity, kdy se jedinec nachází v rozporu několika názorů ohledně jeho identity.

„Tady nám říkají Češi a v České republice zase Rumuni, takže kdo jsme?“

¹⁴ JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 173.

¹⁵ BROUČEK, Stanislav. Vliv objektivních a subjektivních faktorů na proměny etnicity u českého etnika v zahraničí a při reemigraci. In: *Češi v cizině/6*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, 1992. str. 8.

¹⁶ ANAMI, Tóru. k formám adaptace reemigrantů. In: *Češi v cizině 6*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, 1992. str. 34.

¹⁷ HEROLDOVÁ, Iva. Reemirace ze SSSR, Francie a Rumunska. In: *Češi v cizině 7*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, 1993. str. 11.

¹⁸ JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 173.

¹⁹ PATRASOVÁ, Pavlína. *Identita českých krajanů v Gerniku (rumunský Banát)*. Pardubice, 2008. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice. str. 28.

V otázce identity přitom právě jazyk hraje významnou roli. Českým jazykem tamější Češi manifestují přináležitost k českému národu.

2.7 Role jazyka a kultury v procesu asimilace dle odborné literatury

Jaroslav Vaculík věnuje problémům reemigrace a usidlování značnou pozornost. Popisuje existenci určitých předsudků vůči příchozím ze zahraničí, kteří ve svých vnějších projevech byli poznamenáni dlouholetým, často celoživotním pobytem v jinonárodním prostředí. v některých případech, zvláště u maďarských Slováků, šlo o *nedostatečnou znalost nejen českého, ale i slovenského jazyka, a časté používání cizího jazyka ve vzájemné komunikaci, což vzbuzovalo odpor ostatních nových osídlenců*²⁰.

Těmto rozporům měla napomoci *zvláštní péče o přistěhovalce*²¹, která se týkala hospodářské, sociální, kulturní i politické oblasti s důrazem na výchovu dětí reemigrantů, setkávání a besedy, ale i organizování kurzů českého jazyka. Ty měly urychlit asimilaci, vyrovnat kulturní úroveň, odstranit případný analfabetismus a celkově podpořit kulturní úroveň reemigrantů.

V současné době zde vedle státní pomoci (Ministerstvo vnitra ČR a orgány místní státní správy) funguje řada nestátních a soukromých institucí; o banátskou oblast se zajímá především obecně prospěšná společnost Člověk v tísni.

Při plánování reemigračních přesunů (reemigrační vlny na základě výzvy mateřského státu) se vláda zaměřuje především na materiální podporu. Další péče, která má přispět k odstranění některých rozdílů mezi přistěhovalci a místním obyvatelstvem, tento proces završuje. Týká se především výchovy dětí, organizování kurzů českého jazyka, snahy o odstranění analfabetismu či prevenci při sklonu k alkoholismu apod. Při individuální migraci nelze s podobnou pomocí automaticky počítat.

²⁰ VACULÍK, Jaroslav. *Poválečná reemigrace a usidlování zahraničních krajanů*. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2002, str. 32.

²¹ Tamtéž, str. 37.

2.8 Role komunikační úspěšnosti

Jedinec se po reemigraci (nebo jakékoli jiné náhlé změně prostředí) ocitá často ve zcela nových a odlišných komunikačních situacích. Na jejich zvládnutí závisí jeho kladné přijetí okolím a jeho úspěšnost při styku s okolím obecně.

Situaci reemigranta lze připodobnit k situaci přechodu jedince z nářečně specifické oblasti do méně specifické oblasti. v novém prostředí se objeví hláskové odlišnosti, které ovšem bude vnímat i nově příchozí u okolí. Jak zdůrazňuje J. Kořenský, je třeba si uvědomit, že tyto (často velmi nápadné rozdíly) nesnižují kvalitu vyjadřovacích schopností (jinými slovy: přísné dodržování spisovné podoby jazyka ještě nevypovídá o kvalitě vyšší). Ohledně jazykové asimilace takového jedince pak Kořenský uvádí snahu se neodlišovat od mluvy majoritní skupiny, a tedy upouštění od nejnápadněji odlišných rysů své mluvy nebo alespoň snížení četnosti jejich užití. Výsledkem je proces nazývaný *stírání nářečních rozdílů*.²²

Úspěšnou komunikaci ovšem nepodmiňuje jen znalost a užívání pravidel a obecně uznávaných prostředků daného jazyka; je nutné být schopen užít adekvátní prostředky v konkrétní komunikační situaci (rozlišování oficiální a neoficiální komunikace). Tato schopnost předpokládá především zkušenosti založené na *potřebné míře sociálního a teritoriálního pohybu, tj. střídání společenského prostředí i lokalit*.²³

Sociální mobilita je podmíněna charakterem společnosti: zvláště dříve bylo komunikační prostředí velmi ustálené – pokud narušované, tak především v souvislosti s profesním postupem. Proto i komunikační situace – po stránce technické i obsahové – byly stálé a měnily se pozvolna. Kontakt s psaným projevem byl ve většině profesí omezený.²⁴

Civilizační změny 19. a 20. století, pohyb z venkova do měst, rozvoj všeobecného školství, nástup masově komunikačních prostředků či rozvoj cestování přináší s sebou množství nových komunikačních situací majících značné nároky na jazykové schopnosti jedince. Jelikož se s nimi setkáváme v průběhu celého života, mnohdy opakovaně, nečiní nám vyrovnávání se s nimi obvykle potíže.

Nastíněním tohoto jevu sledujeme důvody možných komunikačních nedostatků v projevu reemigrantů: zdaleka nejen v důsledku tradičnějšího charakteru

²² KOŘENSKÝ, Jan. *Komunikace a čeština*. Jinočany: H&H, 1992. str. 63.

²³ Tamtéž, str. 48.

²⁴ Tamtéž, str. 58.

života v Banátu, ale také přenosem značného množství oficiálních komunikačních situací do sféry rumunského jazyka či ztíženým pronikáním nových možností (např. vliv masově komunikačních prostředků na zdejší český jazyk můžeme do nedávné doby zanedbat, neboť zde byl přístup jen k nečeským zdrojům, češtinu sem přináší až internet, který je zde stále nepříliš rozšířenou novinkou, problematika udržení úrovně české školy v nečeské oblasti apod.). Při reemigraci pak nárazově nabývá množství nových komunikačních situací, ve kterých nemusí být snadné se rychle zorientovat.

Situaci neusnadňuje ani specifikum jazykového základu banátské češtiny.

2.9 Jazyk v Banátu

2.9.1 *Východiska pro vznik banátské češtiny*

Češi přicházející do Banátu si s sebou přinesli jazyk běžně užívaný v českých zemích v první polovině 19. století. Čeští osadníci pocházeli z různých oblastí, v nově založených banátských vesnicích se tak sešli nositelé různých nářečních skupin. Během vnitřního vyrovnávání nářečně různorodé mluvy se začínal do jazyka promítat i jazyk místních Rumunů či jinonárodnostních osadníků (srbština, němčina, maďarština).²⁵

Zde je nutno dodat, že pod pojmem banátská čeština se skrývá několik variant (dialektů) místního jazyka. v každé vesnici se nářeční prvky mísily v jiném poměru, vliv jinojazyčného okolí byl odlišně intenzivní. Vznikly tak varianty, které na mateřském území nikde nenajdeme²⁶. v Rovensku, Šumici a Eibentálu je hlavní středočeské nářečí s prvky nářečí jihozápadočeských. v Gerníku a Bígru naopak převažuje západočeský základ – v Gerníku protknutý prvky středočeskými, v Bígru chodskými. Nejširší nářeční základ obsahuje mluva obyvatel Svaté Heleny – najdeme v něm základ středočeský s vlivem severočeským, východočeským i jihozápadočeským.²⁷

V Heleně, Gerníku a v Bígru bychom našli jen čistě český základ, bez vlivu moravského nářečí.²⁸

²⁵ HEIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk mladé generace rumunských Čechů v Banátu*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. str. 1.

²⁶ JECH, J. - SECKÁ, M. - SCHEUFLER, V. - SKALNÍKOVÁ, O.: *České vesnice v rumunském Banátě*. In: *Češi v cizině č. 5*, Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 78.

²⁷ SVOBODA, Jaroslav – DOKOUPIL, Ivo a kol. *Banát. Turistický a vlastivědný průvodce českým Banátem*. Brno: Kudrna, 2005. str. 35.

²⁸ UTĚŠENÝ, Slavomír. *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě*. IN: *Český lid*, č. 51, 1964. str. 27.

Rozrůzněnost jazyka v jednotlivých vesnicích je v různé míře způsobena nejen nářečnickými základy, ale také vlivy okolních jazyků. Dle Urbana²⁹ lze „*podle vztahů k nejbližšímu okolí v češtině jednotlivých osad pozorovat tu více vlivů rumunských (nejsevernější Šumice), tu více vlivů srbských (západněji položená Helena a Gerník), tu více vlivů německých a maďarských (východní skupina v hornické oblasti kolem Eibenthalu); relativně nejizolovanější, a tedy nejkonzervativnější je podle toho čeština na Rovensku.*“³⁰

2.9.2 Konzervace českého jazyka

Autoři projektu Krajané³¹ hodnotí banátskou češtinu v porovnání s českým jazykem krajanů na Ukrajině jako vysoce zachovalou, s nevelkým vlivem oficiálního jazyka a s udržení původní starobylosti.

Dlouhodobě malou míru vlivu rumunštiny na jazyk českých přistěhovalců podpořila izolace od rumunského okolí: do hornaté oblasti Banátu byl špatný, a tedy omezený přístup; oblast je od rumunských sídel vzdálená několik hodin cesty.

Nejednotnost s rumunským okolím, a tedy svébytnost českých komunit, nacházíme i v oblasti víry. Zatímco Rumuni vyznávají především pravoslaví, Češi jsou katolíci; případně pak (ve Svaté Heleně) baptisté³². Význam pro udržení jazyka a kultury měla vedle působení českých učitelů nezanedbatelně i přítomnost českých kazatelů.

Na druhou stranu právě faráři a učitelé, přicházející sem z Čech, byli dlouhou dobu jedni z mála nositelů spisovné češtiny, se kterými byli místní ve styku. Pod vlivem spisovné češtiny se tak postupně stíraly některé charakteristické rysy banátského jazyka. To je ovšem přirozený vývoj jazyka.

Češi v Rumunsku se velmi striktně vyhýbají smíšeným sňatkům. Tradičně sňatky probíhaly často pouze v rámci jedné vesnice, dokonce nejčastěji mezi nepřilíživě vzdálenými sousedy.

²⁹ UTĚŠENÝ, Slavomír. Vojvodovo (online). 1962 (cit. 2011-05-16). o jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu. Dostupný z [www: http://www.vojvodovo.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=64:o-jazyce-ceskych-osad&catid=47:svata-helena-historie&Itemid=81](http://www.vojvodovo.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=64:o-jazyce-ceskych-osad&catid=47:svata-helena-historie&Itemid=81).

³⁰ o vlivu jazyků na banátskou češtinu podrobněji pojednává kapitola Lexikologie.

³¹ BORECKÝ, Pavel – HAJNÝ, Jakub. Krajaneczu.cz [online]. 2009 [2011-06-09]. Projekt krajanec: po stopách Čechů ve východní Evropě. Dostupný z [www: http://www.krajaneczu.cz/pruvodce_projektem_18-5.pdf](http://www.krajaneczu.cz/pruvodce_projektem_18-5.pdf)

³² HEROLDOVÁ, Iva a kol. *Češi v cizině 7*, Praha : Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR, 1993. str. 93.

I přes dlouhodobé odtržení od vlasti si tak místní Češi dokázali udržet aktivní znalost českého jazyka, která se stále přenáší z generace na generaci. Vzhledem k omezeným možnostem styku s Českou republikou můžeme pozorovat některá specifika, která odrážejí jazykové potřeby mluvčích (specifická slovní zásoba např. v oblasti zemědělství), specifický vývoj jazyka s omezenými možnostmi vývoje (archaismy, historismy), nářeční prvky a vliv okolních jazyků – rumunštiny, srbštiny (v oblasti morfologie).

Míra zachování jazyka se výrazně liší v jednotlivých vesnicích. Zatímco Helena a Gerník si český jazyk udržují dlouhodobě ve velmi čisté podobě, v Eibenthalu se projevil vliv německých kolonistů a v Bigru výrazně stoupl vliv rumunštiny v době, kdy muži začali chodit za prací do rumunských dolů (dnes jsou již zavřeny).

2.9.3 Dialektologické výzkumy

Dialektologických výzkumů v Banátu v minulosti nebylo provedeno mnoho. Podrobnější zájem o banátský jazyk projevil v 60. letech 19. stol. Slavomír Utěšený. Z jeho výzkumů máme k dispozici několik cenných textů, v nich zdůrazňuje i zásluhy místních učitelů, především pak v oblasti shromažďování materiálů.

Z nečeských bohemistů je nutno zmínit G. Ciplea, který se stal spolupracovníkem S. Utěšeného.

Některým obcím v Banátu se věnuje i výzkum pro Český jazykový atlas.

Ze současných prací jsou patrně jedny z nejhodnotnějších výzkumy Karoliny Haiderové, s výše uvedenými publikacemi pracovala při vlastní výzkumné činnosti. v práci *Jazyk mladé generace rumunských Čechů v Banátu* zachycuje stav mluvy mladé generace, konfrontuje je s mluvou generace starší a hledá vývojové tendence jazyka dané komunity. Z dalších jejích prací zmiňme *Archaismy v mluvě české menšiny v rumunském Banátu*.

2.9.4 Banatismy

Naopak výrazným společným prvkem všech místních jazyků jsou tzv. „banatismy“, totiž *slova společná všem jazykům v Banátě i přilehlých oblastech*.³³ v publikaci

³³ JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 80.

vydané v rámci projektu Krajané³⁴ jsou některá z nich zaznamenána. Jedná se především o slova původem z německého nebo srbského jazyka, která byla v různé míře počestěna.

Příkladem jsou výrazy: z němčiny *hutvajda* (obecní pastvina), *šustr* (švec), *prubovat* (zkoušet), *šrek* (šikmo) a ze srbštiny *kanta* (kbelík), *koterice* (větší nízký koš).

Přehledný slovníček vybraných banatismů (v poměrně širokém zastoupení) zaznamenal ve své práci *Tschechen im rumänischen Banat* Gero Fischer. Vedle záznamu banátské podoby slova každé heslo opatřil překladem do českého i německého jazyka a uvedl jeho původní podobu a jazyk, z něhož pochází.

Př.:

čerere (> R cerere) žádost, Ansuchen

vrednej (> s vredan) pracovitý (člověk), Arbeitssam

2.9.5 *Nástin současného stavu banátské češtiny*

Cílem následující kapitoly bude stručné shrnutí současné jazykové situace v českých vesnicích v Banátu; a to na základě výzkumů Slavomíra Utěšeného a především novějších výzkumů Karoliny Haiderové.

a) *Hláskosloví*

Specifické jevy v počátku slova se týkají především připojování **protetických hlásek**. Tento jev je dle Karoliny Haiderové v současnosti mírně na ústupu, ale – podobně jako v nářečích užívaných na území České republiky – stále poměrně hojný. Nejběžnější protetickou hláskou je *v-*; zaznamenána byla i hláska *h-* (*huzel*, *hlasička*; především v Bigru, dle Utěšeného³⁵ projev západočeského nářečí). Za další typický rys je považována **změna *ú-* → *ou-*** (*oul*). Méně výrazným jevem je **vynechání *j-*** v počátku slova začínajícím na *ji-/jí-*. V základu slov se nejčastěji setkáme s **diftongizací *y* → *ej***, případně po sykavkách *i* → *ej*. k této záměně často dochází i v adjektivních koncovkách. Neméně častý jev představuje **úžení *é* → *í***. Na základě studia českých nářečí předpokládala Karolina Haiderová

³⁴ BORECKÝ, Pavel – HAJNÝ, Jakub. Krajanec.eu [online]. 2009 [2011-05-16]. Projekt krajanec: po stopách Čechů ve východní Evropě. Dostupný z www.krajanec.eu

³⁵ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964. str. 28.

zjednodušování složitějších souhláskových skupin (*hr̥→ř; hr→r; str̥→tř; skř→kř; vd→d*) v banátské mluvě. Výskyt jevů byl však shledán omezeným pouze na některé případy, přičemž nejčastěji se změna uplatňuje ve skupině hlásek *str̥* → *tř*. v současnosti již méně častým je také **vkladné (epentetické) j** v základu slova, především v zavřených slabikách před *t', d'*. Častěji se vyskytuje v některých specifických výrazech, zejména v příslovcích. Hlásky „j“ se také uplatňuje při **záměně hláskové skupiny je** za původní *vě* (*dje* ← *dvě*)³⁶. Zaznamenána je i **záměna jednotlivých hlásek**. Hlásky *c, č* ve výrazech *je menčí, je to slapčí, my ženckí* nahrazuje *s, š*.³⁷ Nahrazování hlásky *s* její měkkou variantou *š* ve **tvarech slovesa muset** (→*mušet*) je jevem stále se poměrně hojně vyskytujícím. **Měkčení** zaznamenává i Utěšený v některých výrazech jako *paňák, vňuk*.³⁸

Hláskové změny se týkají i kvantity. Jedná se především o **dloužení samohlásky** v základu slova.

Výslovnost samohlásek bývá nadměrně vokalizována. Ve slově končícím znělou souhláskou se můžeme setkat se **zachováním znělosti při vyslovování** (*hned*). Karolina Haiderová³⁹ hodnotí tento jev v porovnání s výsledky předchozích studií jako ustupující.

Ve spontánních projevech místních zaznamenala Karolina Haiderová i **nadměrnou vokalizaci předložek** (*nade kostelem, ze kostela*).⁴⁰

b) Tvarosloví

Substantiva

Specifické jevy v oblasti tvarosloví se projevují především v koncovkách substantiv. Tvary typu *ze staveního* potvrzují skloňování některých **substantiv středního rodu vzoru stavení podle adjektivní složené deklinace**. Vyskytuje se i užívání **tvaru nominativu plurálu životných maskulin ve funkci akuzativu plurálu** (*volal na kluci*). Tento jev byl užíván vedle banátské češtiny i v severočeském, západočeském a zčásti středočeském nářečí.⁴¹ U starší generace ve středních Čechách můžeme zaznamenat další jev typický pro

³⁶ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 86.

³⁷ Tamtéž, str. 87.

³⁸ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964, str. 27.

³⁹ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 87.

⁴⁰ Tamtéž, str. 87.

⁴¹ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. 97 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 40.

mluvu v Banátu: koncové *-ch* v **genitivu plurálu substantiv** (*pět měsícůch; hodně lidích*⁴²). Z fem. lok. plurálu se rozšířila koncovka *-ách* do **genitivu plurálu** všech rodů, zvláště pak u slov, která jsou ve spisovném tvaru v genitivu bez koncovky (*stádo kravách, do neckách*⁴³). v současnosti tyto tvary převládají u neuter. Na území České republiky se dnes s tímto jevem můžeme setkat jen na Lounsku. v genitivu plurálu se výjimečně vyskytuje koncovka *-ech* či *-uch* (*do městech, do městuch*⁴⁴). Tvar typu *Čechuch* zmiňuje i S. Utěšený⁴⁵ – už v roce 1962 o něm mluví s přívlastkem ojedinělý, zdá se tedy, že ačkoli se jedná o jev okrajový, své místo v jazyce neztrácí.

Sjednocování koncovek různých deklinací v **dativu plurálu** se projevuje shodnou koncovkou *-ám/-am* ve všech třech rodech (*slepícím, koňám, voknám*⁴⁶). Utěšený uvádí krátkou variantu *slepícam*. s tímto jevem se v Čechách můžeme setkat ojediněle na Lounsku. Variantou této tendence je koncovka dle maskulin *-um/-ům* (*koňum, slepicum, oknum*), která je v Banátu (s výjimkou Svaté Heleny) omezenější, v Čechách její výskyt spadá do oblasti severozápadních Čech, Rakovnicka a Berounska. Utěšený zde uvádí i západočeský tvar *-om* (*sousedom*).

V lokálu plurálu se tendence po unifikaci projevuje tvrdou koncovkou *-ách*. Užití je zde však (oproti taktéž tvrdé koncovce *-ám*, která v dat. pl. fem. proniká i do měkkého typu *slepícím*) omezeno na tvrdý typ skloňování: *po schodách, na kolách, ale o nohavicích*, nikoli *nohavicách*. Vedle koncovky *-ách* zaznamenala Karolina Haiderová také zvýšený výskyt tvarů se zakončením *-uch* (*na vozuch*), ale i tvary spisovné.

Specifikem je výraz *dětich* (lok.pl.). Pronikání tvarů z gen. pl. do lok. pl. potvrzuje tendenci po unifikaci koncovek gen. a lok. pl. v rámci paradigmatu (*bez dětich – o dětich*).⁴⁷ Z koncovek v **instrumentálu plurálu** lze vedle tvarů spisovných zmínit tvary *rodičma, volma, rodičama*.⁴⁸

Na okraj tvarosloví spadá **dlouhá koncovka v nominativu plurálu maskulin** (*klucí, školáci*).⁴⁹ Utěšený⁵⁰ zaznamenává i **krácení koncovky** (*ti pánové učitelove*).

⁴² Tamtéž, str. 42.

⁴³ Tamtéž, str. 46.

⁴⁴ Tamtéž, str. 45.

⁴⁵ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964, str. 28.

⁴⁶ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 48.

⁴⁷ Tamtéž, str. 52.

⁴⁸ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. 97 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 52.

⁴⁹ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk mladé generace rumunských Čechů v Banátu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. str. 3.

Adjektiva

Koncovky **tvrdých adjektiv** sestávají z koncovek *-e, -é, -ý*. Zkrácená forma se uplatňuje i při skloňování (*dobreho, po dobrým*). Karolina Haiderová uvádí dle záznamu ze spontánního hovoru i případy typu *dobrom*⁵¹, u jehož výskytu shledává rozpor s dřívější situací, jak ji popsal v 60. letech S. Utěšený ve studii *o jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu*⁵². Utěšený uvádí výskyt adjektiv s koncovkou **-om v lok. sg.** převážně ve Svaté Heleně, v Gerníku naopak zaznamenává typ *dobrym/dobrym*. Záznam Karoliny Haiderové z roku 2007 ukazuje opačnou tendenci v těchto vesnicích. Ohledně délky je posouzení materiálu z nahrávek často sporné, K. Haiderová užívá termín „polodélka“, ani sami mluvčí si **kvantitu** neuvědomují a nedokáží ji specifikovat.

U **tvary přivlastňovacích** ve velké míře převládají **ustrnulé tvary** typu *tátovo, mámino*, v Gerníku též *táty*⁵³.

V **dativu a lokálu adjektiv** se vedle spisovných tvarů uplatňují tvary *-ej (na pravej straně)* nebo *-ý (do čtvrtý třídy)*. u mladé generace v Gerníku se zakončení *-ej* vyskytuje častěji i v genitivu (*z kamenitej cesty*).⁵⁴

Specifika najdeme i ve **tvarech komparativu** (*mněkejší*), jedná se ale o jev spíše okrajový.

Zájmena

V banátské češtině i v nářečích jižních a západních Čech se také setkáváme s **vyrovnáváním koncovek** lok. sg. mužského a středního rodu měkké deklinace podle tvrdé deklinace (*o čom*). **Záměna zájmen** *tě* → *ti*, případně i *se* → *si* a nejméně často

⁵⁰ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964. str. 30.

⁵¹ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 53 - 54.

⁵² UTĚŠENÝ, Slavomír. Vojvodovo [online]. 1962 [2011-05-16]. o jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu. Převzato z [www.vojvodovo.cz](http://www.vojvodovo.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=64:o-jazyce-ceskych-osad&catid=47:svata-helena-historie&Itemid=81). 15. 4. 2011.

⁵³ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 55.

⁵⁴ Tamtéž, str. 59 – 60.

mě → *mi* se uplatňuje ve větách typu *Co se tě stalo? Jak se tě to líbí? Jak tě to dopadlo? Modlíme si. Nezlob mi.*

Přivlastňovací zájmena jsou užívána převážně v delší formě *tvoji, mojí*. Setkat se můžeme se specifickými **tvary zájmen ukazovacích** (*tutí dva bratři; těch, tuten, fšicki*).⁵⁵

Slovesa

V infinitivním tvaru slovesa se vyskytuje **krátký tvar kmenové samohlásky** (*nest, pect*), případně **severočeská a středočeská varianta** *nýst, píct*. v imperativu je stále živým jevem **zakončení plurálových tvarů 2. os.** na *-ite* místo spisovného *-ete* (*zavřite*).

Zaznamenán je i výskyt **stavového perfekta** (*je odejitej*). Zajímavé je odlišování významu *je odejitej* a *odešel*, kde mluvčí odlišují temporální význam. Varianta *je odejitej* vyjadřuje dávnou minulost, kdežto *odešel* skutečnost nedávnou.

Z jednotlivých záznamů promluv S. Utěšený jmenuje tvary *sedňite, pracuvat, bilo řečino*.⁵⁶

Příslovce

Specifické tvary nacházíme v některých případech stupňování (*hustějš, dálejc*).

c) Syntax

V **předmětných vazbách** se v instrumentálu vyskytuje předložka *s*. *Čistil boty s kartáčem*⁵⁷.

Ve stavbě vět se odráží užívání doslovných překladů – **kalků**. o vlivu cizích jazyků viz následující kapitola.

⁵⁵ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964. str. 30.

⁵⁶ Tamtéž, str. 31.

⁵⁷ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 72.

d) Lexikologie (a vliv okolních jazyků na slovní zásobu a podobu jazyka)

Při prvním poslechu banátské češtiny je zřejmý vyšší výskyt **archaismů**. Stále živé jsou například *stolice* (židle), *duše* (člověk), *namučit se* (nadřít se).⁵⁸

Čeština 19. století byla charakteristická značným množstvím **germanismů**. v prostředí Banátu byli navíc Češi v kontaktu i s německými kolonisty – germanismy tak upevnily své místo v tamějším jazyce a poměrně výrazně je zaujímají podnes. Vedle obecně známých výrazů jako *luft*, *ksicht*, *koštovat*, *vinšovat*, jež zaujaly pevné postavení ve slovní zásobě i na našem území, se zde objevuje množství dalších – často spojených s činností zemědělskou nebo jinými dennodenními úkony: *hutvajda* (pastva), *šintovat* (řádkovat brambory).

Vliv němčiny je nejvýraznější ve vesnicích Eibentál a Baia Noua (Ujbánie). To je dáno původně nejvyšším podílem německých kolonistů v těchto oblastech. v ostatních vesnicích je vliv němčiny a podíl germanismů také patrný, je však více omezen na starší vrstvu slov. i v Eibentále a Baia Noua jsou vedle germanismů živé synonymní výrazy z rumunštiny a češtiny (*cuk – tren – vlak*). Vliv němčiny lze pozorovat i v oblasti fonetické (*štát*).

Dřívější vliv **maďarštiny** vymizel, ojediněle je uchován ve výslovnostní podobě některých vlastních názvů a expresiv. Vliv maďarského jazyka hodnotil už i S. Utěšený v roce 1962 jako slábnoucí.

Podobně vliv **srbštiny** najdeme především v pomístních jménech.

Naproti tomu vliv **rumunštiny** roste a tendenci zvyšujícího se vlivu lze předpokládat i do budoucna. Přejímky slov i celých výpovědí spadají do všech sfér jazyka.⁵⁹ Vliv rumunského slovosledu se projevuje zvláštním **postavením zájmen a sloves ve větě**. *Von bude tam zas. Maj taki voňi hodně toho.*

Pan Utěšený ve své studii poukazuje také na vysokou **míru jazykového povědomí** uživatelů jazyka. Uvádí reakce mluvčích na dotaz po významu slova: *jeli po tich splávech – tich plútach nebo jak to je; gde se ta mašina mňeňí, tedi veksluje to přide po německi.*

V novější studii z roku 1992 shrnují autoři knihy *České vesnice v rumunském Banátu*⁶⁰ vliv jazyků následovně: *Stále znatelněji ustupuje vliv příbuzných slovanských*

⁵⁸ Tamtéž, str. 83.

⁵⁹ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964, str. 29.

jazyků, především srbštiny. Uvádějí, že ze **srbštiny** byla přejímána některá slova, ale zmiňují i obecné ovlivnění formy slov (především nahrazení ř hláskou r před e – *Petre* namísto *Petře*, *kokorice/kukurice* namísto *kokořice/kukuřice*).

Vliv **rumunštiny** naopak sílí, v mluvě banátských Čechů se vyskytují rumunská slova spadající především do civilizační sféry. Přejatá slova se liší v jednotlivých vesnicích. Obecný vliv pak autoři shledávají v pozměněném **pořádku slov ve větě** (*Vono nepršelo nikterak. Von má jednu mámu starou.*) a v **přejímkách spojovacích výrazů** *makar*, *baš/baž*, *barem* (*Já baš tak nikam nechodim.*) Mnohostrannost užití výrazu *makar* včetně mnohých příkladů uvádí Turistický a vlastivědný průvodce českými vesnicemi v rumunském Banátě. Vysokou frekvenci jejich užití (k roku 2005) přirovnává k frekvenci užívání plevelných výrazů a lexikálně vyprázdněných nadávek. Příkladem obměn významu slova jsou následující výrazy: *makar kam* (kamkoli), *makar vodkaj* (odkudkoli), s *makar kým* (s kýmkoli chceš); *je ještě malá*, *makar že je ve čtvrté třídě* (je ještě malá, přestože je ve čtvrté třídě).⁶¹

Karolina Haiderová se touto otázkou okrajově zabývá; vedle jednotlivě doložených užitých přejímek si všímá i užití jednotlivých výrazů v rámci výpovědi. Časté je užití některých **rumunských částic** – především *makar* a *baš*. Šíři a flexibilitu jejich užití zaznamenává i Ivo Dokoupil⁶², Slavomír Utěšený tyto částice shledává rozšířenými po celém Balkáně.⁶³ Z rumunštiny jsou přejímány i **kalky** (*dát telefon* – zatelefonovat).⁶⁴

Přejímky mají výraznou tendenci k adaptaci dle českých norem slovtvorby, tvarosloví i fonetiky. Slavomír Utěšený se v této souvislosti zabývá také mírou adaptace cizích výrazů v jazyce a vlivu cizích výrazů na jazyk, do kterého jsou přejímány.⁶⁵

⁶⁰ JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha: ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, 1992. str. 87.

⁶¹ SVOBODA, Jaroslav – DOKOUPIL, Ivo a kol. *Banát. Turistický a vlastivědný průvodce českým Banátem*. Brno: Kudrna, 2005. str. 46.

⁶² Tamtéž, str. 46.

⁶³ UTĚŠENÝ, Slavomír. o posrbšťování krušického češtiny v jugoslávském Banátě. *Naše řeč*. 1970, č. 53, roč. 3, str. 143.

⁶⁴ HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk mladé generace rumunských Čechů v Banátu*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2010. str. 5.

⁶⁵ UTĚŠENÝ, Slavomír. Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě. *Český lid*, č. 51, 1964, str. 30.

3 ANALÝZA MATERIÁLU

Následující kapitoly obsahují analýzu rozhovorů s reemigranty z Banátu. Důležitou podmínkou bylo osobní setkání s respondentem (nikoli například forma dotazníku apod.). Hlavní metodou sběru materiálu byl tzv. polořízený (polostandardizovaný) rozhovor.⁶⁶

Oproti typicky řízenému rozhovoru jsme upustili od přesné formulace otázek i jejich daného pořadí. Tím jsme především chtěli omezit oficiální vyznění rozhovoru. To bylo důležité z důvodu, že mnohé otázky mohly být pro respondenta poměrně citlivé, navíc některé odpovědi vyžadovaly popis jeho pocitů a subjektivních dojmů.

Rozhovor byl nahráván na diktafon, s čímž byl dotazovaný obeznámen. Z důvodu zachování anonymity je v textu jméno respondenta nahrazeno iniciálami.

Témata jsou rozčleněna do několika okruhů. Každý tematický okruh je doplněn o *cíl a předpoklad*.⁶⁷ Cíle definují, jaké informace mají být na základě daných otázek zjištěny. Předpoklady jsou vysloveny dle zkušenosti z několika návštěv v Banátu, dřívějších setkání s místními či s jinými návštěvníky oblasti a načtení některých (populárně naučných, cestopisných či turistických) materiálů a knih.

66 KOZLOVÁ, Lucie. *Studijní opora předmětu Metody výzkumu v sociální práci oboru Sociální práce ve veřejné správě KS a ČŽV*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007. Nalezeno na:

[⁶⁷ Viz Příloha 1: Vzor pro vedení rozhovoru.](http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:U9DZ4d5NyBIJ:www.zsf.jcu.cz/struktura/katedry/pore/czv/studijni_materialy-dokumenty/metody_vyzkumu_soc_prace/download+B%C3%A1rtlov%C3%A1+-Hnilicov%C3%A1,+2000&hl=cs&gl=cz&pid=bl&srcid=ADGEESiD9R0rRMEsebbkLLdyPZ63AE99dYDRsEioRwoKepLQv6G5aIVRH4_x7A7Fy36GnJCBKiO02vgt9Oh9zL7pf9HWMvKXei0DxB7o9gErlkFMU_QYp_pM8qV0sJuMfKd7mRjlfXvxx&sig=AHIEtbQACCOAKo5bHrQZpGkLjKY7kzt4-A&pli=1, 21. 4. 2011.</p></div><div data-bbox=)

3.1 Rozhovor č. 1

3.1.1 Charakteristika respondenta

P. K. je muž, narozen 1958. Zajímá se o kulturu a historii. Je komunikativní a společenský. Má kladný vztah ke vzdělání, uvědomuje si nekonečnost procesu vzdělávání („*Za celý život člověk Bibli nepřečte tak, aby ji pochopil.*“). Vyučil se technickému na rumunské škole.

Narodil se ve Svaté Heleně, odkud pochází i část rodiny ze strany otce; rodina jeho matky je původem také ze Svaté Heleny, jen jeho babička se vdala do vesnice Bigr, a jeho matka se vdala zpět do Svaté Heleny.

Do České republiky se trvale přestěhoval v roce 1991 spolu s pěti dalšími rodinami. Část jeho rodiny tu již bydlela, nyní žijí všichni jeho nejbližší včetně širšího příbuzenstva v České republice (na Chebsku a Pardubicku), jen část rodiny z manželčiny strany zůstala v Banátu.

Při rozhovoru zdůrazňuje, že mluví o sobě a o svých vlastních zkušenostech, případně o své rodině; nikoli o jiných lidech ani obecně o většině.

3.1.2 Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací – tj. v době trvalého pobytu v Banátu

V domácnosti P. K. se mluvilo vždy česky, rodiče uměli dobře rumunsky, děti až od pozdějšího věku. Rumunština byla příležitostně užívána i v českých domácnostech se specifickým cílem: měla dětem zabránit porozumět některým citlivým tématům, o nichž se bavili dospělí mezi sebou. v Banátu je témat, která jsou považována za tabu, více než zde v České republice – za tabuizované téma se považuje například i těhotenství či nelichotivé řeči či pomluvy. v běžných situacích se ve vesnici mluvilo česky.

Děti se týká i jiné specifikum, uchované ze starší podoby jazyka: vykání jako projev úcty v rámci nejbližší rodiny. i panu K. jeho děti vykaly. On sám si po návratu z pobytu v Itálii, přál, aby mu tykaly.⁶⁸

⁶⁸ Pod vlivem uvolněnějších vztahů v italské společnosti mu to náhle připadalo příliš odcizující. Jako druhý důvod P. K. uvedl důvod náboženský: máme jediného pána a i tomu někdy tykáme, proč bychom si tedy měli vykat mezi sebou? Zároveň však zdůrazňuje: tykat, ale respektovat!

Jazyková kultura v rámci rodiny se pěstovala především ústní formou. Dětem se vyprávěly pohádky (v porovnání s možnostmi přístupu k pohádkám v ČR však mají banátské děti k dispozici zanedbatelně malou škálu pohádkových příběhů). Zpívaly se písničky (P. K. zdůrazňuje, že výhradně české, při žádné příležitosti se nezpívala ani jedna rumunská píseň).

Respondent má o historii zájem, a proto toho hodně ví nejen z vyprávění, ale i z knížek. Povědomí dnešních banátských dětí o příchodu Čechů do Rumunska je dle respondenta velmi malé. u své generace P. K. vnímá důvody možného nedostatku informací především v nemožnosti věnovat vypravování o předcích více času (hlavně kvůli pracovnímu vytížení). Dnes je hlavním důvodem malý zájem.

Zvláštní význam na udržení češtiny a české kultury měl kostel a škola. Kázání v kostele probíhala vždy v českém jazyce; četla se Bible, což hrálo roli i při udržování soudržnosti mezi lidmi ve vesnici.

P. K. ještě v páté třídě rozuměl rumunsky jen asi z poloviny, neúplná znalost rumunštiny mu činila potíže po nástupu na rumunské učiliště, během tří let se nedostatky doučil.

Ve škole probíhala výuka na prvním stupni (do páté třídy) česky; ve vyšších ročnících převládala výuka v rumunštině. v době dětství pana K. se žádné zájmové kroužky pro děti nenabízely. Výuka zpěvu probíhala v rámci vyučování. Nyní se děti mohou věnovat výpočetní technice a cizímu jazyku.

V otázce vývoje češtiny v Banátě je pan K. pesimistou – domnívá se, že během několika desítek let z českých vesnic v Rumunsku český jazyk zcela vymizí.

Díky mnohonárodnostnímu složení obyvatel v okolí Banátu (Slovinci, Němci, Slováci, Maďaři) byli i tamější Rumuni velmi tolerantní vůči přistěhovalcům. P. K. popírá jakékoli známky diskriminace a nesnášenlivosti.

Protože v oblasti kolem Banátu bylo množství přistěhovalců různých národností, setkávali se již od dětství s chorvatštinou, srbštinou či makedonštinou. Děti se ve škole povinně učily rusky, jinak výuka cizích jazyků neprobíhala. Ve vesnici část obyvatel rozuměla jugoslávštině⁶⁹, výjimečně někteří ovládali romskou řeč. Německy se nemluvilo vůbec.

⁶⁹ Mluví o *jugoslávštině*, čímž pravděpodobně míní nejrozšířenější jazyk na území Jugoslávie: srbochorvatštinu.

Se srbštinou se setkával u kolegů v práci a ovládal ji na takové úrovni, že byl schopný se s nimi domluvit. Za pobytu v Itálii se poměrně dobře naučil italsky, angličtiny ovládá slabé základy.

Cizí jazyky k banátským Čechům od 60. let doléhaly i skrze nová média. Přibližně od roku 1953 to bylo rádio, od r. 1967 pak televize. Naladit však bylo možné pouze jugoslávský program, rumunské vysílání nebylo k dispozici. Srbochorvatštině však zdaleka nerozuměl každý, dětem to však nevadilo, byly schopné si význam domyslet a porozumět.

Dnes je ve vesnici internetový signál, 5–8 rodin má internet doma (především pro komunikaci s příbuznými v Čechách), ostatní na něj mají přístup ze školy.

S Rumuny se běžně setkávali i přímo v českých vesnicích. Negativní reakce na užívání češtiny P. K. nevnímal. Rumuni spíše obdivovali, že umí kolonisté ještě jeden jazyk navíc. Na druhou stranu Rumun obyčejně poznal cizí přízvuk v rumunštině banátských Čechů.

P. K. vzpomíná i na několik případů, kdy český kolonista neovládal (nebo ovládal jen velmi málo) rumunský jazyk. To pak byl pro dotyčného opravdu velký problém.

Českou povahu vnímali Rumuni jako uzavřenou, tichou – vyčítali Čechům omezenou schopnost vyjádřit radost. Po příchodu do ČR jim v tomto ohledu P. K. dává za pravdu. Ačkoli sám je (dle jeho vlastních slov i mé zkušenosti) poměrně společenský a komunikativní, jistou uzavřenost zdejších Čechů pozoruje.

3.1.3 Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR

Každá návštěva z České republiky byla v Banátu svátkem. Před devadesátými lety jezdili do Banátu především příbuzní, kteří dříve reemigrovali. Rozdíly v jejich životním stylu byly markantní.

Do České republiky jezdil pravidelně, ještě než se sem definitivně přestěhoval. Především tedy v roce před vlastním přestěhováním: zařizoval si zde bydlení, sháněl práci, vyřizoval doklady. Pobýval tedy střídavě v ČR (týdny i měsíce) a v Banátě.

Se spisovným českým jazykem se v mládí setkával prostřednictvím dopisů, které si vyměňoval se svou známou. Protože si byl vědom svého slabšího pravopisu, žádal ji, aby mu opravený dopis vždy poslala zpět, a tím se sám učil pravopis. Hrubek měl – především zpočátku – mnoho, styděl se za ně, postupně ale ubývaly. Zdůrazňuje však, že obsahu dopisu adresátka vždy porozuměla.

S psanou podobou jazyka se setkával zřídka. Vždy stálo na prvním místě zajištění chodu hospodářství, jež bylo hlavním zdrojem obživy rodiny. Děti od šesti let pásly krávy a od deseti byly zapojovány do práce na poli. Pro děti ani pro dospělé nebylo myslitelné vzít si román a trávit čas čtením. v porovnání s manželkou mu čtení trvá déle a vyžaduje větší soustředěnost. Není například schopen získat základní informace pouhým „prolétnutím textu očima“. Za nedostatky ve čtení se nestydí – jsou důsledkem omezených možností vzdělávat se.

Hlavní chybu při osvojování schopnosti číst shledává v době mezi osmým až patnáctým rokem (tedy v nejdůležitějším věku pro výuku čtení), kdy své čtenářské kompetence rozvíjel minimálně nebo vůbec. Působit v této oblasti mohla především banátská škola. Kvalita výuky českého jazyka před revolucí a po revoluci se výrazně lišila. Výuka před revolucí byla vedena laicky. Situace se obrátila k lepšímu po revoluci, kdy do Banátu začali být posíláni kvalifikovaní učitelé z České republiky.

Paradoxně s narůstajícími možnostmi a neustálou modernizací ubývá škole to hlavní, totiž děti. Letos vůbec nikdo do první třídy nenastoupil.⁷⁰ Tato situace není způsobená odchodem žáků do okolních škol, ale nedostatkem dětí ve vesnici. Mladá generace povětšinou odešla do ČR a v Banátě zůstává převážně starší generace.

I kulturní vyžití (především dětí) je stále širší. Mají možnost učit se jazyky, pracovat na počítači, využívat internet atp. Ani to však nepřebije touhu mladých lidí hledat lepší živobytí v Čechách.

3.1.4 Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly

Dotazovaný uznává rozlišnosti mezi jazykem, jenž si osvojil, a současnou češtinou. Snaží se mluvit spisovně, respektive co nejvíce přizpůsobit svou řeč místnímu jazyku. Vnímá, že nám jejich řeč připadá zajímavá a že ji, především tedy turisté přijíždějící do Banátu, i svým způsobem obdivují, ale obecně se žádným způsobem nesnaží její podobu udržet. Z postoje pana K. nevyznívá ani žádná hrdost nad specifičností banátské češtiny. Současný spisovný jazyk vnímá jako „vylepšenou“ („modernizovanou“) formu její staré podoby, jež se do jisté míry zakonzervovala právě v Banátu.

⁷⁰ Pan K. má (díky své dřívější funkci starosty ve vesnici) možnost srovnání s předchozími roky; pro rok 1999 udává 176 dětí v 1. až 8. třídě, dnes je to pouhých 31.

Čeština v ČR mu připadala složitá. Musel při styku s ní hodně přemýšlet o významu. Problémem byly časté dlouhé věty a souvětí a neznámá slova.

Vnímá zde nutnost se více soustředit na to, jak mluví. Uvědomuje si, že chybuje především v situacích, kdy mluví (píše) rychle a nesoustředěně. Pak mu do promluvy pronikne i banatismus, výjimečně i rumunský výraz. (Množství slov, která se v Banátě užívají běžně a Čechům zde jsou nesrozumitelná, odhaduje na několik set).

Češi dosud žijící v Banátu dnes již rozdíl mezi banátskou češtinou a češtinou pana K. vnímají.

Výrazné rozdíly mezi českou a banátskou variantou jazyka jsou ve schopnosti vyjádřit projevy úcty. v banátské češtině se i vzhledem k tradičnějšímu uspořádání společnosti a výraznému vlivu křesťanské víry udrželo množství výrazů (*pozdrav pánbůh, s pánem bohem*), jež z dnešní spisovné češtiny často bez jakékoli náhrady mizí. Mnohem menší frekvenci užití na území ČR vnímá P. K. i u pozdravů *dobré ráno, dobré poledne, dobrý večer, dobrou noc*, jež jsou z velké míry nahrazovány univerzálním *dobrý den*. Největším problémem v oblasti slovní zásoby představovala slova týkající se techniky specifických činností člověka, s nimiž se v Banátě nemohl setkat, jako například *čistírna, jídelna* apod. Další skupinu slov, jež si musel osvojit až v ČR, představovala slova, s nimiž se setkal při řízení auta, konkrétně *svisle, vodorovně, omezit, neomezit, přečnivá, vyčnivá*.

Schopnost porovnat úroveň jazyka samotným mluvčím je samozřejmě omezená. Nicméně s odstupem P. K. vystihuje situaci takto: ačkoli se v banátské češtině objevují nečeské výrazy (v dnešním spisovném jazyce neužívané a nesrozumitelné), mluvčí, kteří je užívají, jsou přesvědčeni, že mluví česky (že se jedná o výrazy české, v českém jazykovém prostředí běžně užívané).

Na pokročilou míru asimilace poukazuje i neschopnost se již nyní vžít do jazyka, kterým za pobytu v Banátě běžně mluvil. To při našem rozhovoru nastalo v situaci, kdy mi pan K. chtěl objasnit význam slova *baš*, v banátské mluvě užívaný dříve velice hojně, dodnes v menší míře užívaný: „*Dnes už to nedokážu ani vyslovit nebo dát do souvislosti; dnes je mi to už i protivný.*“

Větší problém s porozuměním nepozoroval. Obyčejně bylo možné nejasné výrazy pochopit z kontextu, v jiném případě na základě opisu (případně jak sám uvádí „*rukama*

nohama“). Vyšší schopnost porozumět výrazům typickým pro banátskou češtinu pozoroval u Moravanů.⁷¹

3.1.5 Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)

Rozdíly jeho mluvy od spisovného jazyka mu přinášely obtíže po návratu do ČR. Při komunikaci s místními se někdy omlouval za úroveň své češtiny.

Lidé jej často opravovali a upozorňovali jej na chyby v projevu. Byl za to rád a bral to jako příležitost si jazyk vylepšit a chyby odstranit. k připomínkám k jazyku přistupoval s nadhledem a s humorem. Omezení v práci působené jazykovou bariérou nepocíťoval.

Slovní zásobu si postupně rozšiřoval. Nikoli však cíleným vyhledáváním a učením, ale na základě konkrétních komunikačních situací (nasloucháním): hodně se ptal a nechával si významy neznámých slov a jejich užití vysvětlit. s vylepšováním jazyka mu pomohla i jeho manželka, která působila v Banátu jako učitelka a češtinu ovládá lépe, a jeho synové, kteří se ve škole naučili jazyk velmi rychle⁷².

Do aktivní snahy vylepšit jazyk lze počítat snahu více číst (mluví i přímo o nutnosti se neustále vzdělávat). Tu pan K. však nezdůvodňuje ani tak snahou naučit se lépe jazyk, ale spíše větší mírou možností dostat se ke knize a najít si na ni čas.

Problém měl s projevem psaným. Nyní dopisy nepíše, preferuje osobní kontakt, případně spojení přes telefon. Přístup k internetu má, ale pro kontaktování jej nepoužívá nebo používá málo. Jinak psaní netrénoval a uznává, že kdyby víc psal, uměl by česky lépe.

Dnes svůj psaný projev nikomu kontrolovat nedává. Největší těžkosti mu dělá pravopis i/y, chybuje však především, píše-li rychle. Má-li čas si pravopis rozmyslet, věří svému úsudku a nepřipadá mu, že by byl jeho písemný projev v porovnání s ostatními – také velmi často chybujícími – Čechy nějak výjimečný. Psaní mu při formálních úkonech, např. při vyplňování dotazníků a formulářů na úřadech či v práci, problém nečinilo. Pocit celkového sžití se zdejším jazykem nastal 3–4 roky po přistěhování.

⁷¹ Předci jeho rodu však nejsou z Moravy, ale dle P. K. z oblasti Kutné Hory, Čáslavi a Nymburka; ve Svaté Heleně se usadila z velké části vlna Čechů přicházejících ze středočeské oblasti.

⁷² Při příchodu měl jeden nastoupit do 3. a druhý do 4. třídy; aby se u staršího zamezilo velkému skoku v probírané látce a aby získal čas se asimilovat a doučit jazyk, nastoupil o ročník níž, tedy také do 3. třídy. Požadavky ve škole zvládali především díky přísné výchově a důslednému dohledu a doučování matky – učitelky.

Na projevy negativního postoje či na diskriminaci z důvodu jazykové odlišnosti si nestěžuje. Více negativních reakcí vnímal kvůli původu z Rumunska, které v mnoha lidech vyvolává asociaci Rumun – Rom. Při osobním setkání a po vyvrácení těchto předsudků již byly reakce Čechů spíše pozitivní („*ty vole, my se s nima i domluvíme*“).

S předsudky, že kdo pochází z Rumunska, je Rom, a kdo je Rom, je problémový občan, bojovali banátští Češi po příchodu do ČR často. Zatímco oni zde ještě nikoho neznali, měli pocit, že místní o nich vědí mnohé, že neustále zkoumají jejich chování. Svou prezentací, především zvýšeným důrazem na morálku, vzděláním, pracovitostí a pokorou si chtěli získat pověst slušných občanů, což se jim postupně podařilo.

Asimilace jazyková je úzce spjata s přijetím kultury národa a schopností se včlenit do společnosti. v tomto ohledu to reemigranti nemají vždy právě snadné. s otázkou nejasného národnostního zařazení se P. K. setkával i v Banátě i po přestěhování do České republiky. i nyní jsou v projevu pana Klepáčka při zmínce o jeho národnosti zřejmé silné emoce – je evidentní, že je to citlivé téma. Nepochopení okolím vyvrací víru v české kořeny, jež jim byla předávána jako cenné dědictví v rodinách, a v mravní zásady, jež jsou na jejím základě vystavěny.

Reemigranti z Banátu mají tendenci se vídat i zde, na území ČR (především rodiny a známí). Státem podporovaný projekt návratu krajanů do vlasti však zájemcům neumožňoval vybrat si lokalitu nového bydliště, mnozí lidé tak byli přes nesouhlas odtrženi. To byl také jeden z impulsů pro založení Sdružení Čechů z banátských Karpat. v rámci Sdružení pořádají (momentálně v četnosti jedenkrát za dva roky) pravidelné schůze, jejichž cílem je především setkání známých, kamarádů a příbuzných. Hodně se vzpomíná a vypráví. Součástí je bohoslužba. Velký zájem si získávají ukázky tradičních řemesel a zemědělských i domácích prací z Banátu: jak se mlátilo žito, pletly koše, vyráběly boty z odřené usušené prasečí kůže apod.

Kromě styku s rodáky z Banátu se běžně stýkají s místními Čechy (netvoří uzavřené kolonie).

Pan K. zmiňuje i častý styk s krajaný z dalších zemí (především s volyňskými Čechy). S nimi se vídá každou neděli v kostele.

I díky neustále se zlepšujícím možnostem dopravy jsou návštěvy původní domoviny poměrně časté, P. K. zmiňuje jen několik případů, kteří do Banátu nejezdí vůbec (od reemigrace v Rumunsku nebyli). Naprostá většina reemigrantů do své původní domoviny občas zavítá.

Průběžně je rodina pana K. v kontaktu se známými a s příbuznými ze strany manželky, kteří zůstali v Banátu, prostřednictvím telefonu.

Po reemigraci většinou nenastanou tak závažné problémy, aby se dotyční vraceli zpět do Banátu. Pan K. si vzpomněl jen na několik případů, kdy se reemigranti stěhovali zpět, a na jeden, kdy se rodina sice vrátila zpět do Banátu, následně však znovu přesídlila do České republiky.

3.1.6 Popis atypických jevů zaznamenaných v projevu P. K.

a) Hláskosloví

V mluvě P. K. se z hláskových odchylek od české kodifikace nejčastěji vyskytovaly změny v kvantitě samohlásek, a to jak v základu slova, tak i v koncovce. Dloužení samohlásky v základu slova, užil respondent během rozhovoru vícekrát v různých výrazech; jednalo se například o případy *na póli, póle, móři, béru, históriji, vráceli se, céra, inák*. Opačný jev, tedy krácení samohlásky v základu slova jsme zaznamenali ve slově *dokladali* nebo v názvech zemí *Švedsko a Dansko*.

Dloužení koncových samohlásek zapříčiňovalo převažující stoupavou intonaci. Vyskytovalo se ale i uvnitř jednotlivých úseků promluvy, které nenesly větnou intonaci, jako například ve slovese *dozvyjed'elí* nebo v substantivech *na koncí, Pepsi*.

Koncové *-d* nepodléhalo asimilaci znělosti a uchovávalo si znělost. Jednalo se o případy *přehled, rád, vod*. S tímto jevem se můžeme setkat také v severovýchodočeském nářečí.

Do častých kvalitativních změn lze zařadit protetické *v-* (*vod, vodecházelo, voňi* a další) a diftongizaci *-ej* v koncovkách maskulin adjektiv.

Do tvarů slovesa *odcházet*, které užil P. K. několikrát, za předponu důsledně vkládal ependetické *e* (*odecházeli, vodecházelo*). Zjednodušování složitějších hláskových skupin se vyskytovalo ve slovech často užívaných a zjednodušovaných mnohdy i mluvčími rodilými v ČR. Zachytila jsem zjednodušení *dc*→*c* ve slově *céra* a *kt*→*k* ve výrazu *kery*.

Tvary slovesa *mušet* P. K. v běžném projevu neužívá, dle jeho slov jen někdy uvědoměle v práci s cílem význam slovesa zdůraznit. Vynechání *j-* v počátku slova začínajícím na *ji-/jí* bylo zaznamenáno jen ve slově *inák*. Specifická kvalitativní změna se projevovala ve tvaru substantiva *inženér*.

O omezování užití ř ve prospěch r píše Slavomír Utěšený ve svém článku o *posrbšřování kruščické češtiny v jugoslávském Banátě*⁷³, jehož závěry vztahuje také na rumunskou část Banátu. Ztrátu vibrace při výslovnosti hlásky ř a její rozkládání v rš/rž jsme ve výslovnosti pana K. nezaznamenali. Nahrazení ř v r užil jen ve výrazu o *halér*.

Tvar typu *dobrom*, který jsme zaznamenali ve výpovědi *ani v dobrom ani ve zlom*, můžeme charakterizovat jako projev přežívajícího středočeského nářečí.

b) Tvarosloví

Užití nominativu pl. ve funkci akuzativu jsme zaznamenali ve výrazu *co to jsou za Rumuňi*. Koncové *-ch* v gen. pl. substantiv jsme zaznamenali v jediném případě: o *příchodu Čechůch*.

Častým jevem v P. K. projevu byla diftongizace v koncovkách adjektiv (*po druhéj svjetovej*). Výraz *jedna čtyry*, který p. K. užil ve smyslu *první až čtvrtá* zachycuje nahrazení číslovky řadové číslovkou základní a vypuštění spojovacího výrazu. Jako specifický jev hodnotíme nahrazení substantiva v nominativu pl. tvarem akuzativu pl. (*naše přetky zemřeli, ty Itali jsou otevřeňi*).

Respondent důsledně užívá předložkovou vazbu *na Svatý Heleňe/na Heleňe*. Tuto vazbu užíváme v současné češtině poměrně okrajově, například *na Praze deset, na Kladně*; působí příznakově.

c) Lexikologie

Archaicky působí spojení *musím se hanbit*. Kriticky se p. K. vyjadřuje k užívání slova výrazu *vole* v současné češtině. Jeho nadužívání považuje za důsledek neschopnosti se smysluplně vyjádřit. Jako banátskou variantu českého *ty vole* uvádí výrazy *ty brďo, ty marjá*.

d) Syntax

Specifický pořádek slov se promítá do výrazu *podle sám sebe*. Příkladem doslovného překladu (kalku) je výrazy *dal telegram, něgdo se za mňě vzal*.

⁷³ UTĚŠENÝ, Slavomír. O posrbšřování kruščické češtiny v jugoslávském Banátě. *Naše řeč*. 1970, č. 53, roč. 3, str. 141.

3.2 Rozhovor č. 2:

3.2.1 Charakteristika respondenta:

A. Š. je žena středního věku. Absolvovala českou základní školu v Rumunsku, další vzdělání v rumunských školách: střední škola a vysoká škola právního zaměření. Působila jako učitelka českého jazyka v české vesnici v Rumunsku.

Narodila se v Rovensku, kde žila se svou rodinou. Do České republiky se přestěhovala před čtyřmi lety, tj. v roce 2007. Část rodiny reemigrovala již dříve (před 11 lety), někteří vzdálenější příbuzní před 7 lety, ona s užší rodinou je následovala především kvůli potřebě stmelit rodinu. Nyní tedy celá rodina včetně širšího příbuzenstva žije na území České republiky. v současné době žije nedaleko Prahy a do Prahy dojíždí několikrát týdně za prací.

3.2.2 Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací - tj. v době trvalého pobytu v Banátu

Rovensko je česká vesnice, žijí zde až na jednu výjimku pouze české rodiny. Mluví se zde výhradně česky.

Znalost češtiny obyvatel Banátu se dle respondentky různí. Vliv na úroveň českého jazyka má především profese. Manuálně pracující, kteří pro výkon svého zaměstnání speciální jazykové znalosti neupotřebí, mohou mít větší problém především s pravopisem při psaném projevu. A. Š. působila jako učitelka, byla tedy ve styku s českým jazykem denně.

V době dětství A. Š. se výuka ve škole od té dnešní výrazně lišila. Na prvním stupni probíhala v rodné vesnici, většina vyučovacích hodin byla vedena v českém jazyce a pouze jedna hodina denně v jazyce rumunském. Na druhý stupeň děti musely chodit do rumunské školy. Výuka zde probíhala v rumunském jazyce. Byla to velká změna, děti znaly často rumunštinu pouze okrajově, doma ani v běžném každodenním životě se s ní nesetkávaly. Probíhaly zde navíc občasné potyčky s rumunskými dětmi, které se českým dětem vysmívaly a označovaly je výrazem *pjém*, který vyjadřoval jejich český původ a vyzníval hanlivě. Byl užíván jako nadávka.

Problém v rumunském kolektivu měla A. Š. se svým křestním jménem, ve kterém se vyskytuje písmeno „k“, které Rumuni vyslovují různě dle hláskového okolí. Jak jej mají

vyslovit v českém jménu, jim nebylo jasné, často se ptali, nebo jméno komolili. Z toho důvodu respondentka při styku s Rumuny raději uváděla pozměněnou formu jména, kterou uměli Rumuni vyslovovat bez obtíží.

Při vyrovnávání se s těžkostmi, které souvisely s přechodem do rumunského prostředí, bylo pro děti důležité, že jich zde bylo vždy větší množství a tvořily sevřenou skupinu.

Nyní mají děti situaci jednodušší: od roku 1995 probíhá v banátské škole výuka všech tříd základní školy. Čeští učitelé zajišťují pro děti i volnočasové aktivity. Z aktivit zaměřených na znalost jazyka, schopnost vyjadřování a rozšíření kulturního rozhledu jsou to například pravidelná divadelní představení a scénky, které žáci s učitelem nacvičují přibližně čtyřikrát ročně, program na vánoční besídce a na posvícení, olympiáda z českého jazyka a pravidelný folklorní festival. Jako banátská učitelka byla při organizaci akcí pro děti aktivní.

Možnost provozovat českou školu ve vesnici nepovažuje vzhledem k velmi nízkému počtu žáků (6 žáků v celé škole) za samozřejmost a oceňuje solidárnost vlády, že se nepokouší její provoz omezit. Kromě češtiny a rumunštiny přicházela do styku ještě s maďarštinou a s němčinou. S Němci byli v kontaktu poměrně často, cestou do okresního rumunského města projížděli Němci osídlenou osadou Anina. Rozdílnost dialektů v jednotlivých banátských vesnicích si Češi v Banátu uvědomují.

3.2.3 Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR

Před reemigrací jezdila respondentka do České republiky dvakrát až třikrát ročně. Nejdéle zde pobývala při příležitosti absolvování měsíčního kurzu českého jazyka pro krajany v České republice, kterého se zúčastnila v době svého působení v banátské škole. Kurz byl pořádán v rámci tzv. krajanského vzdělávacího programu a výuky českého jazyka a literatury v zahraničí. Tyto kurzy jsou pořádány každoročně a jsou zaštitěny Ministerstvem zahraničních věcí ČR: *...je poskytováno 60 stipendijních míst (z celého světa) k účasti na čtyřtýdenním letním kurzu v Dobrušce, který zahrnuje výuku a mimoškolní aktivity se zaměřením na osvojení základů českého jazyka a poznávání českých realit. Výuka sestává z celkem 120 vyučovacích hodin ve skupinách rozdělených dle stupně jazykových*

znalostí. Na závěr obdrží účastníci osvědčení o absolvování kurzu. ...⁷⁴ Kurz je určen zájemcům, kteří nabyté znalosti budou v běžném životě dále využívat. v době, kdy se na kurz hlásila respondentka, o něj byl mezi lidmi zájem a nebylo jisté, zda bude vybrána. v posledních letech zájem opadá a v kurzech zůstávají nevyužitá volná místa.

Kontakt s českou kulturou byl v době jejího dětství omezený. Jediný pořad v českém jazyce, který bylo možné sledovat v televizi, byla pohádka Arabela. Později byla ve škole založena půjčovna videokazet. Výraznou změnou bylo zavedení internetu, který byl před dvěma lety zpřístupněn ve škole, rok poté i v jednotlivých domácnostech.

Jako učitelka neučila český jazyk v plném rozsahu – vedla větší část výuky žáků prvního stupně, zbývající hodiny prvního stupně (pravopis a složitější jazykové jevy) a výuku druhého stupně učil učitel pocházející z České republiky. Přesto rozsah znalostí, který nabyli žáci v Banátu, není srovnatelný s vědomostmi žáků v Čechách. Velký rozdíl vnímá A. Š. v osvojení českého pravopisu, na který při výuce v banátské škole není kladen velký důraz.

3.2.4 Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly

Úroveň banátské češtiny ovlivňují turisti z ČR, jejich vliv se odráží v mluvě především mladší generace obyvatel Banátu, důsledkem je stírání jazykových specifik banátské češtiny. A. Š. vnímá i záporné stránky přílivu turistů: lidé se změnili, jsou méně otevření, méně komunikují. Pokud si přivydělávají ubytováním českých hostů, jsou po sezoně, kdy se v jedné domácnosti vystřídá i dvacet rodin, unaveni. Neohleduplné chování některých turistů (např. motorkáři, chování ovlivněné alkoholem apod.) lidem vadí, jsou pak uzavření a nepříjemně naladěni.

Respondentka udává, že svou mluvu přizpůsobuje lokalitě, ve které se momentálně nachází, tedy: je-li na návštěvě v Banátu, přizpůsobuje se tamějšímu jazyku, v České republice se naopak snaží rysům banátského jazyka vyhýbat.

V této souvislosti zmiňuje případ svého kamaráda z Čech, který se při častých návštěvách Banátu naučil banátskou variantu českého jazyka natolik, že ani obyvatelé Banátu

⁷⁴ Mzv.cz [online]. 2011 [2011-06-09]. Krajanský vzdělávací program a výuka českého jazyka a literatury v zahraničí. Dostupný z www.mzv.cz/tunis/cz/kultura_vzdelavani_krajane/vzdelavani/vzdelavaci_kurzy_pro_krajany_v_roce_2010.html.

nepoznají, že z Banátu nepochází. Velký rozdíl mezi češtinou v Čechách a v Banátu však nevnímá. Problémy s porozuměním nepovažovala za zásadní, jednalo se převážně o zdobněliny a hovorové výrazy.

3.2.5 Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)

Po reemigraci měla snahu přizpůsobit svůj jazyk zdejší češtině: snažila se omezit užívání výrazů typických pro banátskou češtinu, především tvary *mušet* a některé porumunštělé výrazy.

Český jazyk se učila jen ve škole a v průběhu jazykového kurzu ještě před reemigrací. Po přesídlení do České republiky se sama neučila; prosila kamarády, aby ji upozorňovali na případné chyby v projevu. Výjimečně se někteří adresáti ptali na význam slova, které použila. s negativními reakcemi na svou mluvu se nesetkala.

Reemigranti z Banátu se setkávají dle možností i zde, v České republice. Informace o jednotlivých akcích se šíří nejčastěji řetězově: jedinec informaci předá svým známým a příbuzným, ti ji předají dále atd. Paradoxně častěji se A. Š. setkává s ostatními reemigranty v Banátu. Obzvláště významnější akce, například svatby, posvícení, festivaly apod., si velká část reemigrantů nenechá ujít a využije je jako příležitost k návštěvě Banátu. Při setkání v Banátu je navíc i více času na popovídání, než bývá v průběhu roku v Čechách, kdy je volný čas omezen pracovními a dalšími povinnostmi.

Respondentka jezdí do Banátu pravidelně, přibližně čtyřikrát do roka. Jelikož v Banátu vlastní dům, který je momentálně v rekonstrukci, jezdí tam často na krátkodobé návštěvy z důvodu kontroly probíhajících prací. Většina reemigrantů do Banátu jezdí. Bezprostředně po přestěhování častěji, postupně četnost návštěv spíše klesá. Mnohé rodiny posílají děti na celé léto do Banátu ke známým a příbuzným. Zde v České republice styk s ostatními reemigranty z Banátu příliš neudrží. Jako důvod však nevidí nezáměr, ale nedostatek času. Častější než vzájemné návštěvy jednotlivců a rodin (mimo příbuzenstvo) jsou větší organizované akce. Jedná se o iniciativu jednotlivců: respondentka například organizuje v místě svého bydliště bály. Průběžně udržují kontakty po telefonu či prostřednictvím internetu (mail, skype, sociální sítě). Akcí pořádaných spolky se účastní dle časových možností. V jazykovém projevu jí největší problém v současné době dělá gramatika, zvláště pak psaní y/i.

Hlavní reemigrační vlna již opadla; A. Š. zmiňuje některé odchozí, kterým nevyhovoval způsob života v ČR a kteří se znovu vrátili do Rovenska.

3.2.6 Popis atypických jevů zaznamenaných v projevu A. Š.

a) *Hláskosloví*

V projevu respondentky se objevují změny v kvantitě hlásek. Časté je krácení samohlásky (*co vim, uplňe, svojim známym, s vystoupeňim*) nebo dlužení, převážně v konci slova (*těžko jsme to neslí*). Typickým pro mluvu A. Š. se ukázalo zjednodušování hláskových skupin v základu slova (*člověk→ček, nějakěj→ňákej, docela→docea, třeba→třea*). Méně typickým jevem je protetické v (*vobčas, vopravdu, vodyšel*). Mezi kvalitativní hláskové změny řadíme záměnu hlásek *h→d* (*todle*), *e→ě* (*zlobjeňí*), *e→y* (*vodyšel*).

b) *Lexikologie*

Při rozhovoru použila respondentka několikrát výraz *Banátčan*, který vznikl pravidelnou motivací ze substantiva, považujeme ho za okazionalismus (v jiné situaci ani jiným mluvčím nebyl použit a v publikacích se nevyskytuje), který patrně bude mít tendenci se v jazyce uchytit.

c) *Tvarosloví*

Setkáváme se s užitím předložkové vazby *na Banátu*. Zaznamenalí jsme diftongizaci *-ej* u adjektiv i zájmen (*v tej mateřskej školce*).

3.3 Rozhovor č. 3

3.3.1 Charakteristika respondenta

V. S. je muž středního věku. Pochází z Bigru, jeho babička je ze Svaté Heleny, matka z Bigru a manželka z Rovenska. v Rumunsku vystudoval střední školu technického zaměření, kterou zakončil maturitní zkouškou.

Přestěhoval se do ČR se svou ženou záhy po pádu komunistického režimu, na počátku 90. let.

3.3.2 Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací – tj. v době trvalého pobytu v Banátu

Na češtinu v Banátu měla z okolních jazyků největší vliv rumunština a němčina. Vliv rumunštiny se projevoval přejímáním slov. Celé výpovědní celky v rumunském jazyce však do banátské češtiny nepronikaly. Přejímky z rumunštiny se užívaly především pro označení nových jevů, které v době odchodu českých předků do Banátu neexistovaly, a rumunská čeština pro ně tedy neměla pojmenování.

Babička respondenta uměla maďarsky, děda kovář většinu náradí označoval německými výrazy, české ekvivalenty mu nebyly známy. Respondent se kromě českého a rumunského jazyka učil francouzštinu a němčinu, z obou umí základy.

Výuka češtiny probíhala v banátských školách do čtvrté třídy. Rumunština byla na české škole učena jako cizí jazyk. Kroužky ve škole v době jeho dětství nebyly. Ze školních aktivit mimo vyučování zmiňuje respondent pravidelné besídky, na které žáci nacvičovali divadelní představení.

Když bylo respondentovi přibližně 8 let, přestěhovala se celá rodina do vzdálenější vesnice. Obyvatelstvo zde bylo tvořeno Čechy jen asi z jedné desetiny. Škola zde byla rumunská. Zpočátku měl velké problémy s komunikací v rumunštině, velmi rychle se však rumunsky naučil. Doma stále mluvili česky.

Postoj Rumunů k Čechům vykazoval pocity uznání i závisti. Jako urážku vnímali Češi označení *pjém*, kterým se Rumuni vysmívali jejich českému původu. Češi to považovali za projev závisti, neboť se jim obecně dařilo lépe – byli svědomitější a tedy úspěšnější hospodáři.

Čeština v jednotlivých banátských vesnicích se liší v míře porumunštění i ve slovní zásobě. Příkladem odlišností češtiny v Bigru a v Rovensku jsou dvojice výrazů *jít hejtu – jít na táčky* (popovídat se sousedy) a *dřinka – břinka* (dřinka – dřevina). Nejvíce zachovaná je čeština v Rovensku, naopak rumunština nejvýrazněji proniká do češtiny v Šumici a v Eibentále.

Manželka se narodila v Rovensku, později se celá její rodina přestěhovala do Božovic, což je středisková vesnice pro severní část Banátu. Češi jsou zde v menšině a vliv rumunštiny je silný: manželka s bratrem si i doma povídali rumunsky. Rodiče děti nabádali k užívání češtiny a za užívání rumunštiny v domácím prostředí je napomínali. Úroveň češtiny pana S. byla v době pobytu v Rumunsku vyšší, než byla úroveň češtiny jeho manželky.

Rumunštině v Banátu rozuměli téměř všichni. Výjimkou byly starší generace, převážně ženy, které po dokončení čtvrté třídy banátské školy zůstaly v domácnosti, s rumunštinou se neselektovaly a neovládaly ji.

Tradice se v Banátu dodržují více než v České republice. Po zavedení televizního vysílání však zájem lidí o udržování tradic klesá. Lidé se méně navštěvují a méně si vyprávějí. Posvícení v Banátu probíhá tradičně jednou ročně, dnešní podobu označuje pan. S. jako komerční, mající za cíl předvést tamější folklor turistům. Proto jezdí do Banátu V. S. raději v době, kdy tam žádné akce neprobíhají. Turistiku v Banátu nevíta, ale uznává ji jako momentálně jediný způsob, jak vesnice zachovat.

České písničky se zpívaly na posvícení i při jiných příležitostech. Neznali jich sice mnoho, ale znali je velmi dobře. Po reemigraci ho překvapila neznalost textů lidových písní místními muzikanty, kteří často končí píseň po první sloce, protože další slova si nepamatují. Ohledně vývoje situace v Banátu je pesimistou a odhaduje, že za 20-30 let tamější vesnice a kultura zaniknou.

3.3.3 Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR

V době před reemigrací se s Čechy z České republiky setkával výjimečně. Návštěvy turistů v Banátu byly až do roku 1989 vzácní, příležitostně přijížděli příbuzní obyvatel Banátu, kteří reemigrovali po druhé světové válce.

Před reemigrací byl v České republice jen jednou na krátké návštěvě. v 90. letech si začal dopisovat se známým z Banátu, který reemigroval již dříve. Když za ním zanedlouho s ženou jeli na návštěvu, přesvědčil je, aby se už do Banátu nevraceli. Zůstali

tedy, přestože to znamenalo odloučení od rodiny, především od dvou malých dětí (1,5 a 3 roky), které zůstaly v péči prarodičů v Banátu.

V dětství měl málo možností setkat se češtinou užívanou na území České republiky. Ve škole bylo omezené množství spíše starších knih, doma měli dvě české knihy: Bibli a vlastivědnou publikaci Naše vlast. České vysílání v rádiu bylo možné naladit pouze ve večerních hodinách a ve velmi špatné kvalitě.

Výuku českého jazyka hodnotí respondent jako spíše nekvalitní. Uvádí, že ani pedagog si někdy nebyl jistý gramatickými pravidly. Úroveň češtiny banátského učitele považuje za srovnatelnou s úrovní jeho češtiny v současné době. Gramaticke byla ve škole věnována minimální pozornost.

3.3.4 Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly

Současný český jazyk nehodnotí ani kladně, ani záporně. Po příchodu se mu snažil přizpůsobit. Do Banátu jezdí přibližně jedenkrát za tři roky. Při pobytu v Banátu automaticky přizpůsobuje svůj projev banátské češtině, po návratu se pak musí znovu více hlídat, aby nepoužíval banatismy. Uvádí, že když si chce v Čechách vzpomenout na banátský výraz (například i při našem rozhovoru), jen stěží si jej vybaví, v prostředí Banátu se mu však tyto výrazy vybavují snadno. Lidé v Banátu přesto vnímají, že mluví více současnou češtinou.

Banátskou češtinu považuje za velmi zachovalou, uváží-li, že je udržována v jinojazyčném okolí přibližně 200 let. Vliv turistů na její podobu připouští.

Zpočátku měl problém s porozuměním, pokud lidé mluvili rychle. Pomalejší projev chápal bez problémů. Setkal se tu s některými novými slovy, jimž nerozuměl. Největší odlišnosti ve slovní zásobě shledával ve výrazech označujících náradí např. štafle, šroubovák, kombinačky a v odborných výrazech.

Větší problém než on měl jeho otec: nechápal velké množství slov a nerozuměl, mluvilo-li se rychle. Proto mu V. S. zpočátku některé výrazy vysvětloval.

3.3.5 Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)

Po příchodu do České republiky někdy nevědomě užil banatismus. Zmiňuje například situaci, kdy ve specializovaném obchodě kupovali s kamarádem žárovku, kterou nazvali banátským výrazem *hruška*. Takové situace pochopitelně znemožňovali vzájemné porozumění.

Omezení kvůli specifickým svého jazyka vnímá. Jako příklad uvádí, že jeho manželka chodila po příjezdu do České republiky nakupovat jen do samoobsluhy. Nechtěla nakupovat v prodejnách s obsluhou, bála se, že nebude umět produkty správně pojmenovat.

V současnosti má problémy především se psáním y/i. Když si není jistý, jak některý jev napsat, zavolá svým dětem, které mu poradí. Píše-li na počítači, využívá funkci automatické opravy. V práci upozornil svého nadřízeného, že se v jeho psaném projevu mohou častěji objevovat chyby, a požádal jej, aby to toleroval.

Omezení kvůli jazyku vnímá spíše jeho manželka, která se v současném zaměstnání často potýká s nedostatky svého písemného projevu. Pokud si není jistá, jak výraz správně zapsat, napíše mail dceři nebo se zeptá kolegyně.

Pracovní povinnosti ji donutili písemný projev značně vylepšit. Nyní český jazyk ovládá lépe než respondent, ačkoli při příchodu byla situace opačná.

On ani manželka se po příchodu do Čech český jazyk nedoučovali, postupně si nová slova zapamatovali. Aby rychleji odstranil specificky banátské rysy ze svého projevu, žádal kamarády, aby ho opravovali.

Po příchodu do republiky začal více číst. Angažoval se i v pomoci obyvatelům Banátu a prostřednictvím článku v novinách žádal o poskytnutí knih, které by bylo možné odvézt krajanům do Rumunska. Nečekané množství knih (několik tisíc), které byly zasílány jednotlivci i organizacemi, jej podnítilo k založení knihovny v Banátu.

Začátky v České republice jim znesnadňovala neznalost práv a povinností českého občana. S diskriminací zde problém neměl. Než dostal české doklady, pokládali ho na úřadech za Rumuna, což mu vadilo. Skupina reemigrantů žijící na Chebsku se však stále potýká s nepochopením ostatních obyvatel vesnice, kteří je, i přes znalost jejich původu, nazývají *Rumuni*. Obavy z přijetí okolím přiznává: rumunský původ tají, uvádí, že pochází z Moravy. Pražané ho někdy kvůli specifické intonaci a slovní zásobě sami za Moravana označují.

Rumunský původ mu přinesl i některé výhody: k lepším životním podmínkám mu pomohla znalost rumunského jazyka. Působil jako tlumočnick v uprchlickém táboře i u policie. Rumunsky mluvili oba manželé při příchodu do Čech plynule, z velké části ji však už zapomněli. Respondent uvádí, že si mnohdy musí vypomoci českým slovem, chce-li se vyjádřit v rumunštině. Jeho žena má problémy s komunikací v rumunštině větší.

Rok po reemigraci za ním přijel bratr, následně rodiče, tchán a tchyně. Nyní je celá rodina v České republice, kromě jeho bratrance a manželčiny sestřenice. Styky s ostatními reemigranty udržuje, organizovaných akcí je dle jeho slov *až moc*.

Reemigranti se snaží udržet banátské tradice a kulturu i zde, v České republice. Zakládají kapely, které hrají i rumunské písně.

Někteří reemigranti se do Banátu vrací. Bývají to jedinci, kteří sympatizují s Rumuny a jejich životním stylem, nebo ti, kteří se s přechodem do nového prostředí nebyli schopni vyrovnat. Důležitý je dle respondenta přístup. On a jeho žena vnímali reemigraci jako návrat domů, byli tedy pevně rozhodnutí se s těžkostmi vyrovnat.

3.3.6 Popis atypických jevů zaznamenaných v projevu V. S.

a) Hláskosloví

Z hláskoslovných odchylek od české kodifikace se vyskytovaly změny v hláskové kvalitě. Sem řadíme zjednodušování hláskových skupin $dc \rightarrow c$ (*céra*), $kt \rightarrow k$ (*kerý*), $jm \rightarrow m$ (*mena*), $kd \rightarrow d$ (*dyš*), $vž \rightarrow d$ (*dycky*). Záměnu hlásky pod vlivem hláskového okolí jsme zaznamenali ve výrazu *řebřík*. Do tvarů slovesa odcházet respondent vkládal ependetické *e* (*vodecházet*). Ke kvantitativním změnám zaznamenaným v projevu V. S. řadíme dloužení samohlásek (*u metrá, dobrodruzi*) a krácení (*řikal*). v počátku slova se objevuje protetické *v-* (*vodecházet*) i vypouštění *j-* (*sem, eště*).

b) Tvarosloví

Ustrnulý tvar přivlastňovacího adjektiva jsme zaznamenali ve výrazu *bráchovo tchán*. Tyto tvary jsou dle výzkumů Utěšeného i Haiderové v Banátu stále velmi živým jevem. Vyrovnání koncovky lok. sg. muž. a stf. rodu měkké deklinace podle tvrdé deklinace je

zachyceno ve výrazu *po našom*. Opět se jedná o jev v banátské češtině častý, zvláště u starší a střední generace.⁷⁵

Karolina Haiderová zaznamenala přenášení koncovky lok. pl. fem. do gen. pl. mask., my jsme zachytili přenos koncovky lok. pl. fm. i do gen. pl. neutr. (*po slovách*).

Specifickým jevem spadajícím do tvarosloví je záměna plurálu za singulár (*za komunistů*→*za komunisty*). Předložkové vazby spojené s názvy banátských vesnic mají výhradně podobu *na Rovensku, na Bigru*.

⁷⁵ HAIDEROVÁ, Karolína. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc, 2007. 97 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, str. 61.

4 ZÁVĚR

Úroveň českého jazyka, se kterým reemigranti z Banátu přicházejí do ČR, závisí především na míře vlivu rumunské kultury a rumunštiny v jejich rodné vesnici. Respondenti č. 1 a 2 byli rumunskému vlivu vystaveni minimálně, v jejich rodných vesnicích zcela převládá původem české obyvatelstvo a při komunikaci je primárně užíván český jazyk. Respondent č. 3 žil od dětského věku ve vesnici s převážně rumunským obyvatelstvem. Rodina však dbala na zachování českého povědomí a doma mluvili výhradně česky. Nelze vyloučit vyšší vliv rumunštiny na jeho češtinu před reemigrací, v současnosti tomu však nic nenasvědčuje.

Všichni respondenti se vyjadřovali plynule, užívali širokou slovní zásobu z různých jazykových vrstev. Spíše výjimkou byly odmlky způsobené hledáním vhodného výrazu. Respondent č. 1 zámlky v některých případech doprovázel slovy „*abych to tak správně česky řekl/jak se řekne česky/řeknu to tak česky*“, což mohl být důsledek vyššího soustředění na úroveň vyjadřování při nahrávaném rozhovoru. Jinak jsem při žádném rozhovoru nepozorovala zvýšenou snahu mluvit spisovněji, ačkoli dotazovaní byli samozřejmě obeznámeni s tím, že se zajímám o jejich jazyk. Přízvuk se obecně u všech dotazovaných projevuje především ve stoupavé intonaci na koncích výpovědí, což je často zvýrazněno prodloužením koncové samohlásky.

Nejzávažnější jazykové problémy dle předpokladu přinášela nedostatečná příprava v písemném projevu. Jako důvod častého chybování při psaní shledávají nedostatečnou výuku gramatiky ve škole. Zde je evidentní i odlišný přístup ke vzdělání: v ČR je škola pokládána za prvořadou (a v mnohých rodinách jedinou) povinnost dítěte, v Banátu byla na prvním místě vždy spolupráce na zabezpečení rodiny, teprve potom škola. (Na otázku, zda byly školou organizovány koníčky či odpolední aktivity pro děti, odpověděl respondent číslo 3: „*Koníčky? Pást krávy, to byl náš koníček!*“)

Respondenti shodně uvádějí snahu přizpůsobit svůj jazyk zdejšímu stavu. Tvary, jež byly v předchozích studiích⁷⁶ zhodnoceny jako typické pro banátskou češtinu, se objevují sporadicky. Dosud přetrvávající specifika banátské češtiny v mluvě respondentů, která dlouhodobě odolávají vlivu současné češtiny, lze považovat za silně vkořeněné a jen těžko odstranitelné.

⁷⁶ Viz výše Nástin současného stavu banátské češtiny

U všech respondentů je zřejmý kladný vztah k české kultuře a jazyku. Všichni se podílejí nebo dříve podíleli na rozvoji kulturního života obyvatel Banátu nebo banátských reemigrantů v ČR.

Z rozhovorů je patrná překvapivě vysoká míra schopnosti posoudit rozdíly mezi mluvou v Banátu a v České republice. Rozdíly respondenti nejen vnímají, ale bez problémů i pojmenovávají. Časový i kulturní odstup od původního prostředí je znát především v přehodnocování některých výrazů na „nečeské“ (respondent č. 1) či v uvědomování si možnosti výběru jazyka (respondent č. 3): „...*když jedu do banátu, mluvím banátskou češtinou, tady si dávám pozor, abych ji nepoužíval.*“

Při sestavování dotazníku jsme v oblasti lexikologie předpokládali sníženou schopnost porozumění především technickým termínům a anglicismům; respondent č. 1 však na prvním místě uvedl výrazy označující jevy v Banátu neexistující nebo vyskytující se zřídka (jídlna). Respondentce č. 2 byly nejméně srozumitelné zdobněliny a slova hovorová a respondentovi č. 3 činily potíže výrazy označující nářadí. Převážně zde tedy záleží na to, s jakou slovní zásobou se zde setkává vzhledem ke své profesi a společnosti, ve které se pohybuje.

Sklon k používání rumunských slov nebo „banatismů“ jsem nezaznamenala. Reemigranti znají a používají české ekvivalenty slov. Banatismus použijí jen pro popsání jevu specifického pro Banát nebo jevu, se kterým se po reemigraci nesetkávají (především výrazy z oblasti zemědělství a řemesla). Respondent č. 3 uvádí i několik germanismů, ke kterým není schopen najít ekvivalentní české slovo – i zde se jednalo o označení jevů nepříliš frekventovaných. Pokud respondenti banatismus použili, byli si toho zcela vědomi, upozornili na to předem a vykazovali snahu výraz vysvětlit. Respondent č. 1 uvádí, že specifické banátské výrazy někdy bezděčně užije při rychlé a nepromyšlené řeči, při našem setkání mluvil spíše rychlejším tempem, ale tuto domněnku potvrdit nemohu. U respondenta č. 3 jsem zaznamenala užití výrazu (*besídka*), u něhož si nebyl jistý, zda použité slovo patří mezi banatismy, nebo je součástí i spisovné češtiny.

Zajímavě působí hodnocení vztahu k banátské češtině. Respondent č. 1 hodnotí výrazy typické pro banátskou češtinu jako „*protivné*“. Respondent č. 3. podmiňuje schopnost jejich užití pobytem v Banátu. Pozorujeme z toho jisté snahy banátskou češtinu při pobytu na území ČR vytěsnit a vyvarovat se tak jazykových projevů, které by je zde mohly nějakým způsobem odlišovat a v očích nepoučených Čechů degradovat. Respondent č. 1 zdůrazňuje, že se v žádné situaci, kdy vyšla najevo jeho menší jazyková znalost, za svůj projev nestyděl. Za

důležité považuje, že užívání banátské češtiny adresátovi nikdy nebránilo pochopit alespoň základní smysl výpovědi. Důležité uvědomění „já přeci nemůžu za to, jak mluvím/píšu/čtu, neměl jsem zkrátka možnosti se to naučit lépe“ jistě usnadňovalo jeho začátky v ČR po reemigraci. Respondent č. 3 naproti tomu chyby v pravopisu a nemožnost vyjádřit se považuje za *ostudu*, které se snaží vyhybat. Respondentka č. 2 vedle toho zmiňuje často nedostatečnou znalost pravopisu i u mluvčích žijících celý život na území České republiky.

Z výpovědí reemigrantů vyplývá vysoká schopnost posuzovat úroveň jejich projevu a porovnávat stav současné a banátské češtiny. V oblasti stylistiky nemají problém odlišovat prostředky typické pro banátskou češtinu od prostředků současné češtiny.

Důsledkem je schopnost vědomě odstraňovat prvky banátské češtiny z mluvy, což potvrzují i závěry z jazykových rozborů rozhovorů:

Respondenti přiznávají problémy v komunikaci bezprostředně po reemigraci. V současné době lze dle jejich jazykového projevu jen stěží poznat, že prožili značnou část života mimo republiku. Jejich mluva během několikaletého pobytu v ČR tedy doznala značných změn. Můžeme konstatovat vymizení banatismů a rumunských slov z jazyka všech respondentů. Archaismy běžně užívané v Banátu jsou z většiny nahrazeny aktuální slovní zásobou. Odlišnosti přetrvávají především v kvalitativních i kvantitativních hláskových odchylkách od české kodifikace. Protetické *v*, častý jev v mluvě všech respondentů, je běžně užíván i v interdialektu, se kterým se všichni respondenti dostávají do styku často. V interdialektu se často setkáme i s dalšími zaznamenanými hláskovými specifiky: krácení hlásek a zjednodušování složitějších skupin hlásek. V mluvě reemigrantů tedy jednoznačně přetrvávají jevy banátské češtiny, které jsou na území České republiky také stále živé. Specifika tvaroslovná jsou méně častá, objevují se některé ustrnulé tvary a záměna tvarů u substantiv a u adjektiv při deklinaci. Při hovoru si jich Čech snadno všimne, výjimečně tvoří komplikaci při pochopení významu. Reemigranti omezují jejich užívání na nejmenší možnou míru. Tvary, které jsme přesto zaznamenali, byly použity nevědomě. Někdy je zřejmá snaha opravit se. Z hlediska frekvence užití v Banátu se jedná o jevy v banátské češtině velmi časté, užívané všemi generacemi. Můžeme tedy konstatovat, že se v mluvě respondentů výjimečně objevují tvary v Banátu sice velmi běžné, ale v Čechách se – mimo některé nářeční oblasti – vůbec nevyskytující.

Jako poslední skupinu zmíníme výrazy v Banátu běžně užívané, ale v ČR neznámé a nesrozumitelné nebo stěží vyslovitelné. Sem řadíme banatismy a slova přejatá z rumunštiny.

Zaznamenány nebyly ani výrazy, které popisuje S. Utěšený ve studiích z 60. let jako typické pro banátskou češtinu, ale které K. Haiderová hodnotí jako ustupující.

Explicitně vyjádřená touha splynout s českou kulturou a nebýt vnímán jako cizinec se projevuje výrazným distancováním se od jakýchkoli projevů, kterými by reemigranti dali najevo svůj banátský původ. Své odlišnosti vnímají reemigranti velmi citlivě a vlastní z našeho pohledu kultivovaný projev hodnotí spíše s nespokojeností a s neustálým vědomím nutnosti svůj projev hlídat a případně vylepšovat.

5 BIBLIOGRAFIE

5.1 Knižní zdroje

Národopisná knižnice *Češi v cizině 6*, Praha : 1992, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze, str. 97, ISBN 80-85010-48-8.

Národopisná knižnice *Češi v cizině 7*, Praha : 1993, Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, str. 206, ISBN 80-85010-72-0.

Národopisná knižnice *Češi v cizině 8*, Praha : 1995, Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, str. 115, ISBN 80-85010-02-X.

HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk české menšiny v rumunském Banátě*. Olomouc: 2007. 97 s. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

HAIDEROVÁ, Karolina. *Jazyk mladé generace rumunských Čechů v Banátu*. Olomouc : 2010. Univerzita Palackého v Olomouci.

UTĚŠENÝ, Slavomír. *Z druhé výpravy za češtinou v rumunském Banátě*. Český lid, 51, 1964.

JECH, Jaromír – SECKÁ, Milena – SCHEUFLER, Vladimír – SKALNÍKOVÁ, Olga. *České vesnice v rumunském Banátě*. Praha : 1992, Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, str. 202, ISBN 80-85010-36-4.

ŠATAVA, Leoš. *Jazyk a identita etnických menšin. Možnosti zachování a revitalizace*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2009, str. 215, ISBN 978-80-86429-83-0.

VACULÍK, J. *Poválečná reemigrace a usídlování zahraničních krajanů*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, 2002, str. 228, ISBN 80-210-2818-1.

SVOBODA, Jaroslav – DOKOUPIL, Ivo a kol. *Banát. Turistický a vlastivědný průvodce českým Banátem*. Brno : Kudrna, 2005, str. 159.

PATRASOVÁ, Pavlína. *Identita českých krajanů v Gerníku (rumunský Banát)*. Pardubice : 2008. 48 s. Bakalářská práce. Univerzita Pardubice.

NOSKOVÁ, Jana. *Reemigrace a usídlování volyňských Čechů v interpretacích aktérů a odborné literatury*. Brno : Ústav evropské etnologie Filosofické fakulty Masarykovy univerzity, 2007, str. 227, ISBN 978-80-254-0095-1.

Litická, ŠTĚPÁNKA. *Analýza dílčího výzkumu: Charakteristika*. In Zborník materiálov z XV. kolokvia mladých jazykovedcov. Bratislava : Ofprint, 2008. s. 348. ISBN 80-89037-04-6.

KŘENSKÝ, Jan. *Komunikace a čeština*. Jinočany : 1992, H&H, str. 89, ISBN 80-85467-92-5.

5.2 Internetové zdroje

BORECKÝ, Pavel – HAJNÝ, Jakub. *Krajane.czu.cz* [online]. 2009 [2011-06-09]. Projekt Krajané: po stopách Čechů ve východní Evropě.
Dostupný z www:
http://www.krajane.czu.cz/pruvodce_projektem_18-5.pdf

UTĚŠENÝ, Slavomír. *Vojvodovo* (online). 1962 (cit. 2011-05-16). O jazyce českých osad na jihu rumunského Banátu.
Dostupný z www:
http://www.vojvodovo.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=64:o-jazyce-ceskych-osad&catid=47:svata-helena-historie&Itemid=81.

KOZLOVÁ, Lucie. *Studijní opora předmětu Metody výzkumu v sociální práci oboru Sociální práce ve veřejné správě KS a ČŽV*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 2007.

Nalezeno na:

http://docs.google.com/viewer?a=v&q=cache:U9DZ4d5NybIJ:www.zsf.jcu.cz/struktura/katedry/pore/czv/studijni_materialy-dokumenty/metody_vyzkumu_soc_prace/download+B%C3%A1rtlov%C3%A1+-Hnilicov%C3%A1,+2000&hl=cs&gl=cz&pid=bl&srcid=ADGEESiD9R0rRMEsebbkLLdyPZ63AE99dYDRsEioRwoKepLQv6G5aIVRH4_x7A7Fy36GnJCBKiO02vgt9Oh9zL7pf9HWMvKXeioDxB7o9gErlkFMU_QYppM8qV0sJuMfKd7mRjlfXvxx&sig=AHIEtbQACCOAKo5bHrQZpGkLjKY7kzt4-A&pli=1, 21. 4. 2011.

Mzv.cz [online]. 2011 [2011-06-09]. *Krajanský vzdělávací program a výuka českého jazyka a literatury v zahraničí*.

Dostupný z www:

http://www.mzv.cz/tunis/cz/kultura_vzdelavani_krajane/vzdelavani/vzdelavaci_kurzy_pro_krajany_v_roce_2010.html

Resumé

V této práci nahlížíme na proces adaptace z jazykového pohledu. Vycházíme z porovnání dřívějších výzkumů S. Utěšeného a K. Haiderové, s pomocí kterých definujeme specifické jevy banátské češtiny a tendenci jejich vývoje. Aktuálnost výzkumů ověřujeme v rozhovorech s reemigranty. Z nahrávek rozhovorů foneticky zaznamenáme jevy odchýlené od české kodifikace, u nichž posuzujeme vliv banátského jazykového prostředí a proces vyrovnávání rozdílů současné a banátské češtiny.

Obecně lze konstatovat vymizení banatismů a rumunských slov z jazyka reemigrantů. Archaismy jsou ve velké míře nahrazeny aktuální slovní zásobou. Odlišnosti se projevují především v kvalitativních i kvantitativních hláskových odchylkách od české kodifikace. Specifika tvaroslovná jsou méně častá, objevují se některé ustrnulé tvary a záměna tvarů substantiv a adjektiv při deklinaci.

Z výpovědí reemigrantů vyplývá vysoká schopnost posuzovat úroveň jejich projevu a porovnávat stav současné a banátské češtiny. V oblasti stylistiky nemají problém odlišovat prostředky typické pro banátskou češtinu od prostředků současné češtiny.

Důsledkem je vědomé odstraňování prvků banátské češtiny z mluvy, což potvrzují i závěry z jazykových rozborů rozhovorů: jednoznačně přetrvávají jevy, které jsou na území České republiky také stále živé, výjimečně se objevují tvary v Čechách se běžně nevyskytující, ale v Banátu užívané a tvary na území ČR neznámé, stejně jako jevy v banátské češtině ustupující, zaznamenány nebyly vůbec.

Resumé

This work looks at the adaptation from a language perspective. We will compare previous researches by S. Utěšen and K. Haider and define specific effects of Banat Czech and the trend of its development. The recency of this research will be verified in interviews with re-emigrants. By conducting recordings of the interviews we found out that phonetical effects differ from the Czech codification. We further judge the influence of the Banat language environment and the process of equalizing the differences of contemporary and Banat Czech.

Generally we could claim that Banatisims and Romanian words are disappearing from the re-emigrant language. Archaisms are mostly substituted by up-to-date word-stock. The differences occur mainly in the qualitative and quantitative deviation of sound differences from the Czech codification. Specific accidentence is less common and some set forms and changes of the forms of nouns and adjectives appear in the declension.

We are able to see a high ability to assess the level of speech from the testimony of the re-emigrants and compare the contemporary and Banat state of the Czech language. From the stylistic point of view there is no problem to differentiate between resources typical for Banat Czech and resources typical for contemporary Czech.

The result is to consciously remove sources of Banat Czech from speech, which is also confirmed by the language analysis of the interviews. There are elements of the language still alive in the Czech Republic and other rare forms which are used in the Banat language but unknown in Czech. Furthermore some elements in Banat Czech are disappearing and were not noted at all.

Klíčová slova

Český jazykový ostrov, rumunský Banát, krajané, reemigrace, stírání nářečních rozdílů, adaptace, asimilace, komunikační úspěšnost.

PŘÍLOHA I: VZOR PRO VEDENÍ ROZHOVORU

ODDÍL I: Charakteristika osoby

Věk respondenta.

Dětství v Banátu: původ rodičů, z jaké části Banátu respondent pochází.

Odchod z Banátu: v kolika letech; sám/s rodinou//za rodinou/za známými.

Cíl

Zjistit, jak dlouho dotazovaný pobývá v ČR, zda odešel v dětském, nebo dospělém věku a zda se i reemigraci stýká s Čechy z Banátu.

Předpoklad

Větší míra přizpůsobení mluvy současnému stavu českého jazyka se projeví u jedinců, kteří odešli z Banátu v raném věku, žijí zde dlouho a jsou co nejméně obklopeni dalšími reemigranty z Banátu. Úroveň jazyka a schopnost přijmout spisovnou češtinu bude ovlivněna i oblastí (vesnicí), z níž reemigrant pochází. Jednotlivé vesnice se liší úrovní zachování češtiny, mírou porumunštění, nářečním základem, z něhož místní jazyk vychází, a v neposlední řadě (což se promítá především v posledních letech až desetiletích) dostupností a atraktivností pro turisty, kteří komunikaci s místními zdejší jazyk také ovlivňují.

ODDÍL II: Úroveň a užití ČJ v době před reemigrací - tj. v době trvalého pobytu v Banátu

Míra užívání českého jazyka.

Charakteristika situací, kdy byla čeština užívána. Jak by respondent charakterizoval stav banátské češtiny.

Péče o český jazyk a o českou kulturu (škola, domácnost...); užívání ČJ ve škole a v domácnosti; motivace k užívání ČJ; čtení literatury; psaní; volnočasové aktivity podporující rozvoj ČJ a povědomí o české kultuře (divadla, recitace, sbor...); aktivní účast ve spolcích; společenské a jiné situace přímo vyžadující znalost ČJ.

Postoj adresáta i okolí (česky i nečesky mluvícího) k českému jazyku a jeho užívání.

Styk s cizími jazyky – vliv nečesky mluvícího okolí (při jakých příležitostech se setkává s cizím jazykem, jak často; o jaké jazyky se jedná, jakými jazyky mluvili v rodině/s přáteli/ve škole/v práci; znalost cizích jazyků a míra jejich osvojení.

Cíl

Zjistit, s jakým jazykovým základem přišel respondent do ČR, zda byl zvyklý užívat ČJ aktivně při každodenní komunikaci, vliv jakých jazyků by se mohl odrážet v jeho mluvě, jaký má k českému jazyku vztah a zda byl veden ke kulturní činnosti. Najít motivace, které vedly k užívání ČJ, nebo naopak překážky, které tomu v určitých situacích mohly bránit.

Předpoklad

Reemigranti z Banátu mají obecně dobrou znalost českého jazyka (tím jsou ve výhodě oproti reemigrantům z jiných oblastí, kde znalost jazyka zaniká a lidé i po návratu do vlasti v rodinách mluví cizí řečí, český jazyk se učí mnozí od základů a jejich asimilace je tím mnohem komplikovanější) a tradičně věnují značnou péči jazyku i české kultuře. Rumunský jazyk ovládají všichni; vzhledem k blízkosti hranic a nejednotnému procesu osidlování této oblasti v minulosti lze předpokládat vliv i jiných jazyků.

ODDÍL III: Příležitosti a situace, kdy se dotazovaný ještě při pobytu v Banátu setkával a seznamoval s jazykem běžně užívaným v ČR

Příležitosti setkávání s češtinou užívanou mluvčím rozeným z ČR: kdy, v jaké míře, jakým způsobem a za jakým účelem (návštěvy, kontakt se známými a příbuznými žijícími v ČR, rozhlas, televize, telefon, PC a internet, učitelé vysílání z ČR, turisté).

Vliv školy, míra užívání českého jazyka ve výuce a úroveň češtiny a její výuky.

Subjektivní pohled na možnosti styku s ČJ (porovnání dřívější a nynější situace, prospěšnost nových možností a jejich přijímání místními); Zhodnocení kvantity a kvality možností styku se spisovným jazykem.

Cíl

Zjistit, zda byl respondent ve styku s mluvčími z Čech již v době osvojování si českého jazyka, zda sám takové styky vyhledával a co od nich očekával. Zda byl při osvojování jazyka kladen důraz na seznámení se i s podobou spisovnou či byl respondent omezen výhradně na místní mluvu. (Zde by byl hlavní rozdíl mezi dnešními nářečními

oblastmi v ČR, kde je, alespoň v některých, stále vysoká míra udržování typicky místní podoby jazyka, ale uživatelé jsou seznámeni s jeho spisovnou podobou.)

Předpoklad

Míra styku se spisovným jazykem se bude lišit vzhledem k věku – v posledních letech až desetiletích probíhá upevňování kontaktů banátské oblasti s Českou republikou – větší zájem vlády o situaci krajanů; výrazné usnadnění přinesl internet a telefon. Banátská čeština a jazyk spisovný jsou tak častěji konfrontovány, což může vést k omezování některých typických projevů banátské mluvy.

Vliv školní výuky bude omezen respektem k průběhu roku a momentálně potřebné práci na poli. To je aktuální i v současné době, jak jsem se přesvědčila při jarní návštěvě v Banátu, kdy děti nebyly nuceny sedět ve škole, aby mohly být nápomocny rodině při osívání polí. Totéž platí na podzim.

ODDÍL IV: Vnímání obou jazyků (banátské varianty češtiny a českého jazyka spisovného), schopnost posoudit úroveň a rozdíly

Jaké odlišnosti od banátské češtiny vnímal dotazovaný při styku s projevem nositele češtiny rozeného a žijícího v České republice (přízvuk, neznámá slova, nesrozumitelná výslovnost, zvláštní koncovky, vulgární mluva, nezvyklé fráze, nová/cizí slova (anglicismy apod.); Případné problémy s přijetím jeho jazykového projevu (vadily dotazovanému některé jazykové jevy, s nimiž se setkal až zde?)

Případné problémy při ústním a písemném projevu

Porozumění při vzájemném rozhovoru: míra porozumění jedince žijícího na území České republiky (bylo nutno mu některá slova opakovat, vysvětlovat; ptal se na významy...) a míra porozumění dotazovaného.

Reakce obyvatel Banátu na jazyk reemigranta při jeho návštěvě rodné vesnice po delší době pobytu v ČR.

Cíl

Zjistit, zda je respondent schopen posoudit stav svého jazyka a charakterizovat, v jakých situacích se setkával (setkává) s menší mírou porozumění a čím to může být způsobeno. Pokud se setká s neporozuměním, jak si v dané situaci umí poradit.

Předpoklad

Posuzovat míru vlastního porozumění je velmi obtížné i pro jazykově vzdělaného jedince; předpokladem je tedy zachycení subjektivních pocitů („takhle my to doma neříkáme – to se u nás říká jinak“). Domnívám se, že se pochopení bude míjet především v oblastech, kde se (ačkoli rozdíly se v posledních letech rapidně stírají) jednotlivé kultury míjejí (tj. v banátské češtině množství lexika týkajícího se zemědělství na úkor technických termínů a anglicismů apod.) v odvětvích, která zažila rozmach až po polovině 19. století (tedy jejichž slovní zásobu si kolonisté nemohli osvojit před odchodem z Česka) lze také očekávat největší míru přejímek slov z rumunštiny či jiných cizích jazyků.

Předpokládáme také vyšší míru vulgarismů a méně projevu úcty a respektu v mluvě občanů ČR. Reemigranti z Banátu byli od dětství zvyklí český jazyk užívat, proto jsou schopni česky komunikovat na velmi dobré úrovni; problém jim činí především projev psaný. Přesto předpokládám odlišnosti i v projevu mluveném, pravděpodobně jej budou vnímat více zdejší obyvatelé než reemigranti sami.

ODDÍL V: Po příchodu do ČR: průběh asimilace (s důrazem na asimilaci jazykovou)

Případné problémy spojené se změnou prostředí po příchodu do ČR.

Kontakt a komunikace: případné obtíže při kontaktu s úřady (patrně jedny z prvních situací, kdy je vzájemné pochopení, ale i schopnost vyjádřit se přesně opravdu důležitá), při vyplňování formulářů. Oficiální pohovory (na úřadech, kvůli práci, bydlení, škole...)

Případné problémy s domluvou a vzájemným pochopením.

Omezení způsobená jazykovou odlišností a nutnost se s nimi vyrovnávat (např. při předem očekávané promluvě si řeč předem připravit, při psaní textu si neznámá slova a jevy hledat, kontrolovat ve slovníku...)

Doučování: probíhalo nějaké doučování v rámci asimilace? (u špatně jazykově vybavených reemigrantů zcela běžná věc podporována státem); metody případného samostatného doučování jazyka.

Styky s místními obyvateli: hledání nových přátel z řad místních obyvatel (jak moc záhy po příchodu, zda měl zájem o kontakt respondent a zda místní), poměr kontaktu s ostatními reemigranty a s místními.

Možné projevy diskriminace (posměšky kvůli jazykovému projevu; opravování chyb apod.).

Kulturní život: v rámci reemigrantů i mimo jejich komunitu: aktivní či pasivní přístup.

Pokud přišla rodina i s dětmi, jak se dítě začlenilo do školy – do kolektivu mezi spolužáky, do výuky (slovní a psaný projev; výsledky v češtině a např. v matematice).

Cíl

Zjistit, v jakých oblastech mohly reemigranty potkat nejzávažnější jazykové problémy a jaké oblasti jazyka se nejvíce týkaly, jak je odstraňoval, případně zda ještě trvají; jak probíhalo přijímání místní kultury. Hledat možné ovlivňování úrovně jazyka a možnosti a chuti seznamovat se s lidmi a zapojovat se do kulturního a společenského života. Potvrdit nebo vyvrátit tendenci uzavírat se v rámci komunity reemigrantů a konzervovat tradice, zvyky, kulturu a způsoby, na něž byli zvyklí v Banátu. Potvrdit či vyvrátit projevy diskriminace a zároveň tak nastínit schopnost Čechů tolerovat neúplnou znalost jazyka, případně ochotu podat pomocnou ruku.

Předpoklad

Zvláště v počáteční době pobytu v ČR byl přechod do nového kulturního prostředí problémem, se kterým bylo nutné se vyrovnat. Předpokládám vysokou míru spolupráce a pomoci jednotlivých rodin, které přišly z Banátu a ocitly se zde v podobné situaci; pevné vztahy v rodině a časté styky mezi známými a příbuznými. Lze očekávat, že zapojování do zdejšího kulturně-společenského prostředí bude aktivnější spíše po určité době po přestěhování. Na jeho intenzitu může mít vliv i míra osvojení jazyka a reakce okolí. Přijetí okolím nemusí být vždy pozitivní. u nepoučených obyvatel nelze jednoznačně očekávat uznání českého původu (na čemž reemigrantům obecně velice záleží). Při osobním kontaktu lze snadno projev zaměnit za projevy nářečí. Chyby v psaném projevu mohou činit potíže větší; zvláště tehdy, není-li adresát obeznámen s původem a situací autora.

Obecný cíl rozhovoru a další práce s výsledky

Cílem je hodnotit na základě odpovědí respondenta úroveň jeho ČJ, co vše mohlo jazyk a jeho osvojování ovlivnit, jakým způsobem respondent vnímá svou řeč a jazyk. Zjistit, zda vnímá rozdíly mezi češtinou zde a češtinou banátskou. Zda si je vědom asimilace svého jazykového projevu v novém prostředí a zda ji vnímá jako pozitivní či negativní.

Na základě dřívějších popisů jazyka se dále pokusíme charakterizovat jevy v projevu respondenta. Je samozřejmě nutné brát v úvahu, že jazykový projev je ovlivněn mnoha faktory, které se v průběhu života jedince proměňují a mění. Nelze tedy všechny odlišnosti odůvodňovat banátským jazykovým základem. Zvýšenou možnost souvislosti předpokládáme právě u jevů, jež byly popsány a zaznamenány v dřívějších studiích.

Závěrečné zhodnocení ukáže, nakolik objektivně reemigrant vnímá své jazykové kompetence a průběh jazykové asimilace.